

НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕРЕДАЧА ДІТЕЙ З УКРАЇНИ ДО РОСІЇ: ГЕНОЦИД

**ПОДАННЯ ДО ОФІСУ ПРОКУРОРА
МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ**

Загальна редакція
Каспер Заяц, Євгеній Захаров

Автор
Микола Комаровський

Світлина на обкладинці:
Анастасія Стягайло / Adobe Stock

Насильницька передача дітей з України до Росії: Геноцид. Подання до офісу прокурора Міжнародного кримінального суду / Микола Комаровський; ГО «Харківська правозахисна група». — Харків: ТОВ «Видавництво “Права людини”», 2023. — 62 с.

ISBN 978-617-8186-20-3

ISBN 978-617-8186-20-3

© Микола Комаровський, 2023
© ГО «Харківська правозахисна група», 2023

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
I. РЕЗЮМЕ	5
II. ВСТУП	7
III. МЕТОДОЛОГІЯ	8
IV. МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ	14
V. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ, ЯКИЙ ПОЛЯГАЄ У ПРИМУСОВОМУ ПЕРЕМІЩЕННІ ДІТЕЙ З ОДНІЄЇ ГРУПИ В ІНШУ	15
VI. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ, ЗАКРІПЛЕНОГО В РИМСЬКОМУ СТАТУТІ	17
VII. ЗАХИЩЕНА ГРУПА	18
VIII. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА	23
IX. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА	44
X. КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ	50
XI. ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ДІТЕЙ, ЯКИХ БУЛО ПОВЕРНУТО	55
XII. ІНДИВІДУАЛЬНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	57
XIII. КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ	58
XIV. НЕЗДАТНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ РОЗСЛІДУВАТИ АБО ПЕРЕСЛІДУВАТИ ЗЛОЧИНИ	59
XV. ІНТЕРЕСИ ПРАВОСУДДЯ	60
XVI. ВИСНОВКИ	61

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

БД — база даних

ГУВМ МВС — Головне управління з питань міграції міністерства внутрішніх справ

ЄКПЛ — Європейська Конвенція з прав людини

ЄРДР — Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини

ЗМІ — засоби (засіб) масової інформації

МКС — Міжнародний кримінальний суд

МО РФ — Міністерство оборони Російської Федерації

МС ООН — Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй

МТКЮ — Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії

МТР — Міжнародний трибунал щодо Руанди

ОВА — Обласна військова адміністрація

ОМЗ — обмежені можливості здоров'я

РС — Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду

РФ — Російська Федерація

СК РФ — Слідчий комітет Російської Федерації

Т.зв. «ЛНР» — так звана «Луганська народна республіка»

Т.зв. «ДНР» — так звана «Донецька народна республіка»

ХПГ — Харківська правозахисна група

ЦСС — Центр стратегічних справ

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР — Українська Соціалістична Радянська Республіка

OSINT — розвідка на основі відкритих джерел (Open source intelligence)

I. РЕЗЮМЕ

1. 2 березня 2022 року Прокурор МКС Карім Хан оголосив про відкриття розслідування ситуації в Україні, яка охоплює будь-які минулі та теперішні звинувачення у військових злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, скоєних на будь-якій частині території України будь-якою особою з 21 листопада 2013 року.
2. 13 березня 2023 року стало відомо, що МКС має намір відкрити дві справи щодо воєнних злочинів, пов'язаних з російським вторгненням в Україну. Дві справи стосуються викрадення українських дітей і підлітків та їх депортації до Росії, а також завдання росіянами навмисних ударів по цивільній інфраструктурі.
3. 17 березня 2023 року, Палата попереднього розслідування II МКС видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні: пана Володимира Володимировича Путіна та пані Марії Олексіївни Львової-Белової. Підставою видачі цих ордерів є ймовірна відповідальність цих осіб за воєнний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного вивезення населення (дітей) з окупованих районів України до РФ.
4. Вказана справа щодо примусової депортації Українських дітей була попередньо кваліфікована Прокурором МКС за статтями 8(2)(a)(vii) «незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі» та 8(2)(b)(viii) «переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території» Римського статуту.
5. Втім, ХПГ вбачає, що сукупність обставин може цілком вказувати на те, що дії РФ в Україні, які полягають у примусовій депортації українських дітей до території РФ, можуть і мають бути кваліфіковані за п. Е ст. 6 РС як геноцид.
6. Обґрунтування поділяється на 16 розділів.
7. У розділі 2 «Вступ» надано короткі відомості про ХПГ та висловлена подяка міжнародній інституції, яка підтримувала наші зусилля щодо обґрунтування злочину геноциду в Україні.
8. У розділі 3 «Методологія» описано порядок збирання та дослідження інформації, яка використовувалася при написанні цього подання.
9. У розділі 4 «Міжнародне регулювання» наводиться перелік міжнародних норм, які стосуються питання примусової депортації дітей та відповідальності за такі дії.
10. У розділі 5 «Загальні відомості про злочин геноциду, який полягає у примусовому переміщенні дітей з однієї групи в іншу» акцентовано увагу на історичному контексті депортації дітей. Інформація з вказаного розділу використовується в інших частинах обґрунтування.
11. Розділ 6 «Особливості складу, закріпленого в Римському Статуті» містить відомості про склад злочину геноциду за п. Е ст. 6 Римського Статуту, що передбачені документом ICC's Elements of Crimes.
12. У розділі 7 «Захищена група» увага приділена обґрунтуванню захищеної групи, проти якої вчиняється злочин геноциду. Наводяться аргументи на користь того, що в контексті війни в Україні мова йде саме про українську національну групу.
13. Розділ 8 «Об'єктивна сторона» присвячено наведенню фактичної інформації, яка у сукупності свідчить про ознаки злочину геноциду. Цей розділ складається з двох частин — інформації з відкритих джерел та інформації, яка була отримана ХПГ особисто від свідків подій, органів влади України, закладів з виховання дітей тощо.

14. У розділі 9 «Суб'єктивна сторона» доводиться наявність з боку росіян так званого спеціального умислу (*dolus specialis*), що полягає у меті знищити українську національну групу як таку. Розділ також поділено на дві частини, оскільки необхідним є врахування досвіду попередніх трибуналів та процесів.
15. У розділі 10 «Контекстуальний елемент» описано як загальні відомості щодо цього елемента, так й наведено власні аргументи на користь його наявності у діях росіян в контексті війни в Україні.
16. Розділ 11 «Зауваження щодо дітей, яких було повернуто» містить зауваження автора цього подання, яке полягає у тому, що діти, яких було повернуто в Україну або яких було повернуто батькам, не є жертвами геноцидних дій в контексті доведення злочину геноциду.
17. Розділ 12 «Індивідуальна кримінальна відповідальність» містить коротку інформацію про осіб, які з високою долею вірогідності є причетними до депортації українських дітей.
18. Розділи 13, 14 та 15 присвячено загальним процесуальним аспектам звернення до МКС, а саме питанням компліментарності, нездатності органів державної влади України розслідувати або переслідувати злочин геноциду, та відповідне обґрунтування того, що питання розслідування геноциду в Україні служитиме інтересам правосуддя.
19. У розділі 16 «Висновки» наголошується на необхідності перекваліфікації вже розпочатого розслідування МКС щодо примусової депортації українських дітей. Це розслідування було розпочато щодо ймовірних воєнних злочинів (за ст.ст. 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii)), але ми вважаємо, що воно має охоплювати ймовірний злочин геноциду (РС ст. 6(e)).

II. ВСТУП

20. ХПГ представляє інформацію про злочинні діяння, скоєні Російською Федерацією під час повномасштабної війни в Україні, маючи на меті переконати Прокурора МКС в необхідності перекваліфікації відкритого провадження зі ст. 8 «Воєнні злочини» РС щодо примусової депортації українських дітей на п. Е ст. 6 «Геноцид» РС.
21. ХПГ була зареєстрована в 1992 році, з 1989 року вона діяла як правозахисна група Харківського товариства «Меморіал». ХПГ здійснює захист прав людини в конкретних випадках їх порушень, розглядаючи до 3 тисяч письмових звернень на рік, інформує про права людини українську державу та суспільство, аналізує стан дотримання прав людини та основоположних свобод в Україні. ХПГ намагається змінити на краще ситуацію в Україні з забезпеченням таких прав людини як право на життя, свобода від катувань та поганого поводження, від свавільних затримань, свобода слова та інформації, право на приватність, права вразливих груп населення — в'язнів, людей, які живуть з ВІЛ, наркозалежних, шукачів притулку та інших. ЦСС ХПГ, створений у 2003 році, розглядає в національних судах та ЄСПЛ до 200 стратегічних справ на рік. Юристи ЦСС подали 635 заяв до ЄСПЛ, виграли 185 справ за статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13 та іншими статтями ЄКПЛ, 85 справ пройшли стадію комунікації і чекають на розгляд по суті, решта справ чекають комунікації з ЄСПЛ, в тому числі більше половини з них — щодо злочинів, скоєних під час воєнного конфлікту на сході України. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, ХПГ розпочала активний збір та аналіз інформації щодо скоєння воєнних злочинів, з метою їх подальшого документування у власній базі даних, а також зосередилася на юридичному супроводі постраждалих від воєнних злочинів осіб на національному та міжнародному рівнях.
22. Автором цього подання є працівник ХПГ Микола Комаровський.
23. ХПГ висловлює щирю вдячність Panorama Global (USA), які підтримували наші зусилля щодо роботи над цим поданням.

III. МЕТОДОЛОГІЯ

A. ПРИМІТКА АВТОРА ПОДАННЯ ЩОДО МЕТОДОЛОГІЇ

24. Варто зазначити, що специфіка даного подання, з точки зору роботи з джерелами інформації, була зумовлена тим, що злочинні діяння вчинялись (вчиняються) на територіях, які перебували (перебувають) під ефективним контролем (окупацією) Російської Федерації. Останнє, своєю чергою, зумовлює ряд певних складнощів, на яких варто наголосити.
25. По-перше, переважна кількість джерел — це інформація з російського боку. Проте, як буде зазначатися далі, не дивлячись на очевидність протиправних дій, російські офіційні посадові особи, як і засоби масової інформації, не приховували вчинення злочину, що полягає у примусовій депортації українських дітей. По-друге, опитування свідків подій депортації є майже неможливим, оскільки переважна більшість з них знаходиться на непідконтрольній Україні території.

B. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

26. Джерелами інформації були:
 - 1) Попередньо верифіковані публікації на вебсайтах органів влади Російської Федерації, які висвітлюють тему примусової депортації українських дітей;
 - 2) Дослідження, зокрема OSINT дослідження, які проводилися рядом організацій щодо місцезнаходження українських дітей на території Російської Федерації та окупованих частинах України, процесу їх депортації, умов утримання;
 - 3) Попередньо верифіковані повідомлення у медіа, соціальних мережах, стрімінгових сервісах щодо фактів насильницької депортації українських дітей. У даному пункті мова йде про медіа та інші джерела без прив'язки до конкретної країни походження;
 - 4) Відповіді на інформаційні запити, надіслані згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації», до обласних військових адміністрацій та закладів освіти;
 - 5) Показання потерпілих та свідків подій примусової депортації українських дітей, які були отримані ХПГ;
 - 6) Рішення та інші процесуальні документи міжнародних трибуналів, Міжнародного кримінального суду, де предметом розгляду було вчинення геноциду;
 - 7) Наукові публікації вчених, предметом дослідження яких були окремі аспекти злочину геноциду.

C. РОБОТА ІЗ ВІДКРИТИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

27. Як було зазначено, переважна кількість інформації, яка лягла в основу цього подання, була зібрана ХПГ внаслідок аналізу інформації із відкритих джерел.

Категорії інформації з відкритих джерел

28. Збір інформації включав аналіз медіа (національні та міжнародні ЗМІ, веб-сторінки органів державної влади Російської Федерації, веб-сторінки квазі-державних органів «ЛНР»

- та «ДНР» соціальних мереж (Facebook, Instagram, Twitter, V Kontakte), стрім-сервісів та відео-хостингів (Youtube, TikTok), канали та групи у месенджерах (Telegram, Viber).
29. Механізм роботи із відкритими джерелами відповідали світовим стандартам OSINT, таким як Guidelines of OSINT (підготовлений EU DisinfoLab, CheckFirst, Centre for Information Resilience, DFR Lab, Open Facto, OSINTCurious, and Logically).¹
 30. Автор цього подання був ознайомлений із змістом Протоколу Берклі.²
 31. Процес збору інформації із відкритих джерел для включення до подання включає:
 - Пошук інформації;
 - Збір інформації;
 - Верифікацію інформації;
 - Включення інформації до подання.

Пошук інформації

32. Для роботи автору подання рекомендувалося використовувати захищені браузері, такі як Tor, а також VPN-сервіси. Оскільки робота велась з території України, використання VPN-сервісів було також необхідною умовою при відвідуванні офіційних вебсайтів органів влади РФ, а також російських ЗМІ. Доступ до вказаних ресурсів є обмеженим на території України.
33. Для пошуку у соціальних мережах, месенджерах, відео-хостингах та інших джерелах, які потребували реєстрації для повноцінної роботи, автор подання мав створити окремі робочі акаунти.
34. Особливо обережними автор подання мав бути під час роботи із російськими джерелами інформації та джерелами, створеними так званими «Л/ДНР».
35. Автор подання мав виконати усі зазначені вище дії алгоритму документування по порядку, та у встановленій послідовності. Пропуск жодної із дій не допускався.
36. Пошук у роботі автора подання поділявся на загальний пошук та спеціальний.
37. Спеціальний пошук передбачав роботу із збору інформації про події, які могли б мати ознаки примусової депортації, які сталися у конкретному населеному пункті (регіоні). Загальний пошук не був направлений на збір інформації про конкретний епізод, а скоріше, являв собою збір загальної картини. Варто зауважити, що у переважній більшості випадків використовувався саме загальний пошук.
38. Автор подання складав попередній список джерел інформації, які могли б містити дані про необхідні йому події. Такими джерелами ставали конкретні ЗМІ, канали, хостинги тощо. Однак автор подання мав постійно розшукувати нові джерела даних для розширення спектру своєї роботи, а тим джерелам, які були вже виснажені, мали знаходитися заміни.
39. Під час пошуку застосовувалися методи інтелектуального пошуку, за допомогою налаштовуваних Google — сервісів.

Збір інформації

40. Збір інформації передбачав її попереднє збереження у вигляді масиву. До масиву даних входило посилання на джерело або джерела, де була знайдена інформація

¹ Open Source Intelligence Tools And Resources Handbook 2020.
https://i-intelligence.eu/uploads/public-documents/OSINT_Handbook_2020.pdf

² Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних.
<https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

- про примусову депортацію; скрін-шоти усіх записів у джерелі (джерелах) інформації, медіафайли (фото та відео, які містилися у джерелі інформації), примітки.
41. Для роботи з інформацією, що має персональні дані, працюючий над поданням мав створити окрему папку із робочими файлами та забезпечити її конфіденційність. Доступ до робочого комп'ютера мав здійснюватися лише за паролем, а також рекомендувалася додаткове застосування ключів шифрування. Доступ до робочої папки також міг бути заблокований паролем.
 42. У робочій папці автор подання, по кожному випадку, щодо якого він вносив інформацію, мав створювати окрему папку для збереження файлів. За бажанням, папки могли також певним чином групуватися.
 43. Збір даних безпосередньо був пов'язаний із етапом верифікації, яка означала уточнення та перевірку віднайдені інформації.

Верифікація

44. Верифікація проводилася шляхом пошуку додаткових (альтернативних) відомостей про епізод у відкритих джерелах.
45. Перевірка зібраної інформації була направлена на уникнення внесення фейкових повідомлень до подання, та включала пошук додаткових джерел інформації, які могли б підтвердити особливо значущі (кричущі) події, або події, що викликали розумний сумнів. Якщо інформацію перевірити не вдавалося, то така інформація використовувалась з максимальною обережністю, а також відокремлювалась шляхом спеціального позначення від перевірених джерел інформації.
46. Для повноцінної верифікації інформації необхідно було виявити мінімум два джерела, які містили ідентичні чи близькі за змістом відомості. За замовчуванням вважалося, що офіційні джерела не потребували додаткової верифікації.

Накопичення інформації/архівація джерел

47. Зібрана інформація накопичувалась шляхом її внесення до окремого файлу, доступ до якого мав автор цього подання. У відповідному файлі, за необхідності, робились окремі коментарі та позначення щодо збереженого джерела.
48. У випадку якщо інформація мала джерелом свого походження Російську Федерацію (вебсайти офіційних органів влади Росії, ЗМІ тощо), від працюючого над поданням додатково вимагалось зробити архів відповідного джерела за допомогою спеціальних сервісів. Більш детально про це буде зазначено у підпункті «е» цього розділу.

D. ОПИТУВАННЯ ПОТЕРПІЛИХ І СВІДКІВ ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ

49. ХПГ також приділило увагу і опитуванню під час збору інформації про примусову депортацію. Експертами проводилося інтерв'ювання свідків та жертв (потерпілих) злочинів.
50. Проведення опитування здійснювалося кваліфікованими експертами (журналістами, юристами), із досвідом роботи з жертвами воєнних злочинів. Всі експерти, які працювали з потерпілими, пройшли методичні тренінги із психологічних та технічних аспектів інтерв'ювання.

51. Опитування здійснювалося у відповідності до розробленої Політики ХПГ щодо опитування свідків/потерпілих з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, ICC Eurojust guidelines,³ Mendez principles та кращих практик травмо-інформованого інтерв'ювання, для журналістів, документаторів, адвокатів, юристів, та інших осіб, які співпрацюють із ХПГ.
52. В основі опитування лежав принцип уникнення завдання шкоди постраждалій особі чи свідку. Будь-які відступи від цього принципу, навіть із легітимною метою, вважалися неприйнятними.

Інформована згода

53. Проведенню опитування передувало отримання інформованої згоди від кожного респондента, яка була спеціально розроблена з урахуванням ICC Eurojust Guidelines для подальшої подачі до Офісу Прокурора МКС. Інформована згода включала згоду на:
 - розповідь про те, що особа пережила або свідком чого стала;
 - на передачу інформації, документації або інших предметів;
 - на відео- та аудіо- фіксацію інтерв'ю;
 - на фотографування та документування тілесних ушкоджень;
 - на публікацію інтерв'ю.
54. Інформована згода передбачала згоду на передачу інформації, документації або фізичних предметів, Офісу Прокурора МКС для використання у кримінальних розслідуваннях та/або судових процесах. Новий шаблон використовувався ХПГ з грудня 2022 року.
55. Під час отримання інформованої згоди представникам ХПГ використовували раніше розроблений організацією шаблон такої згоди. У разі неможливості використання шаблону (як-то, перебування у польових умовах, наявність лише он-лайн зв'язку із постраждалим чи свідком тощо), могли бути розглянуті інші способи отримання інформованої згоди, в тому числі, шляхом аудіофіксації згоди особи після зачитування їй тексту шаблону згоди.
56. Інформована згода передбачала, що особі надається повна інформація про те, як і для яких цілей будуть використовуватися їхні дані, які можуть бути ризики та наслідки такої передачі інформації. Представники ХПГ були відповідальні за надання та роз'яснення цієї інформації особам, а також визначення, чи здатна особа повністю розуміти те, що їй пояснюють, перш ніж вона може дати свою вільну згоду.
57. Опитувана особа у будь-який момент має право відкликати або змінити свою інформовану згоду. Кожній опитуваній особі вручалася пам'ятка, яка передбачала процес та конкретний інструктаж щодо порядку відкликання згоди.
58. Опитувані особи мали право вільно вирішувати, чи хочуть вони давати згоду на збір інформації. Представники ХПГ створювали середовище, в якому немає жодного примусу або тиску на особу, і надавали їй можливість висловити свою волю.

Підготовка та проведення опитування

59. Працівники ХПГ вживали усіх можливих заходів, аби опитування однієї особи проходило лише один раз. На етапі пре-контакту із постраждалим чи свідком, тобто, на етапі первинного знайомства і спілкування вони намагалися дізнатися, чи прово-

³ Documenting International Crimes and Human Rights Violations for Criminal Accountability Purposes: Guidelines for Civil Society Organisations.
<https://www.eurojust.europa.eu/publication/documenting-international-crimes-and-human-rights-violations>

- дилося раніше опитування такої особи, і ким воно проводилося, та встановити, за можливості, який обсяг інформації був отриманим.
60. У разі встановлення, що опитування вже було проведено у повному обсязі, працівники ХПГ від повторного опитування відмовлялися. В іншому разі, вони приступали до підготовки та планування опитування.
 61. Підготовка до опитування включала вивчення об'єктивних та суб'єктивних факторів, які можуть вплинути як на учасників опитування, так і на технічну, ресурсну чи іншу зумовлену зовнішніми факторами можливість проведення опитування. Працівники мали дізнатися якомога більше інформації про культурні, етнічні, етичні, вікові, та інші особливості опитуваного, аби сформулювати йому (їй) найбільш комфортні умови.
 62. До моменту проведення опитування мало бути чітко визначено місце, час, тривалість проведення опитування, а також кількість осіб, яких планується опитати.
 63. Працівникам ХПГ загалом пропонувалося проводити короткі опитування, якщо буде встановлено, що особу не опитували раніше. Короткі опитування не мають тривати довше 15–20 хвилин.
 64. На початковому етапі опитування працівник виконував кілька важливих завдань. Він зустрічався з опитуваною особою, представлявся та пояснював мету та цілі проведення опитування. У разі, якщо це не було зроблено раніше, він також роз'яснював основні аспекти опитування та пропонував підписати інформовану згоду.
 65. Під час зустрічі працівники намагалися створити комфортну атмосферу для опитування. Вони відповідали на всі запитання, які могли виникнути у опитуваній особі, зокрема щодо можливих ризиків, використання зібраної інформації та процедури відкликання згоди. Було важливо, щоб опитуваний отримав чітке розуміння процесу та відчував контроль над своєю участю.
 66. Крім того, працівник ХПГ враховував унікальні потреби та обставини опитуваної особи. Він запитував про спосіб фіксації опитування, зокрема аудіо-, відео- або письмові записи, та забезпечував, щоб опитуваний був згодний з обраним методом.
 67. Під час всієї процедури опитування, працівники завжди стежили за безпекою та комфортом опитуваної особи. Вони уважно спостерігали за ознаками, що можуть свідчити про травму або дискомфорт, і реагували відповідним чином. Якщо виникали ситуації, що порушують безпеку, працівники ХПГ вживали заходів для їх усунення або чекали, поки ситуація зміниться на краще.
 68. Хоча для цілей опитування важливо було отримати хронологічно послідовну, докладну та чітку інформацію, працівники не мали права тиснути на опитуваного для отримання додаткових даних. Під час безпосереднього опитування працівники мали враховувати, що вони мають мінімізувати можливість ретравматизації постраждалого чи свідка.
 69. Переходячи до безпосереднього опитування, працівники ХПГ мали надати постраждалому чи свідку простір аби розказати свою історію. Після закінчення розповіді опитуваним працівники ХПГ могли переходити до уточнюючих питань, які однак не мали бути надто конкретними і відірваними від розповіді.
 70. Під час опитування дозволялося використовувати усі три типи запитань: закриті, відкриті та сфокусовані.

Завершення опитування та аналіз результатів

71. На кінцевій стадії опитування постраждалому чи свідку примусової депортації знову надавався час та місце для відкритої розповіді, із пропозицією надати додаткову інформацію, якщо така є.

72. Працівники ХПГ проводили перевірку з опитуваним записів розповіді перед завершенням, щоб виправити будь-які помилки або непорозуміння. Після цього опитуваних запитували, чи потрібно додати або уточнити якусь інформацію.
73. Працівники ХПГ повідомляли про завершення опитування, повідомляли яким чином у подальшому можна буде зв'язатися із представниками ХПГ, надавали власні контакти.
74. Результати опитування піддавалися технічній обробці, із використанням програмного забезпечення. Кожне опитування підлягало розшифровці, а деякі — перекладу та публікації. Під час роботи особлива увага приділялася конфіденційності опитуваних. До роботи не допускалися люди, згода яким на доступ до опитування не надавалася.
75. Матеріали за результатами опитування (текстові нотатки, аудіо-, відеозаписи) зберігалися у конфіденційному сховищі на персональному комп'ютері працівника ХПГ.
76. Обов'язковою умовою було зберігання копії опитування на локальних пристроях (комп'ютерах, зовнішніх жорстких дисках), а не лише у хмарному середовищі.

Е. АРХІВУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ

77. Оскільки, як зазначено вище, під час роботи автор цього подання мав звертатись до джерел інформації в мережі інтернет, зокрема вебсайтів російських органів влади та медіа, існувала необхідність в збереженні зібраних даних, оскільки існує високий ризик їх видалення. З окремими випадками такого видалення працівники мали справу прямо під час роботи над поданням. Тому, з метою збереження відповідних матеріалів, а також з метою безперешкодного доступу до таких даних у випадку їх видалення, використовувалися сервіси для архівування вебсторінок, зокрема <http://web.archive.org/> та <https://archive.ph/>.

IV. МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

78. Злочин геноциду вперше було закріплено на міжнародному рівні в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, яка набрала чинності 12 січня 1951 року. Всього було закріплено 5 видів діянь, які становлять злочин геноциду:⁴
- a) убивство членів такої групи;
 - b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
 - c) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове її фізичне знищення;
 - d) міри, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи;
 - e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.
79. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, відповідно до норм якого подається це подання, в п. Е ст. 6 «Геноцид» також закріплює, що для цілей Статуту «геноцид» означає будь-яке діяння, яке вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку шляхом насильницької передачі дітей цієї групи до іншої групи.⁵
80. Окрім того, питанню дітей присвячено положення Четвертої Женевської конвенції (Конвенція про захист цивільного населення під час війни). У ст. 50 вказується, що окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Така держава за будь-яких обставин не повинна змінювати громадянського статусу дітей або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій. У ст. 24 передбачено, що сторони конфлікту сприятимуть прийманню дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки.⁶

⁴ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

⁵ Rome Statute of the International Criminal Court.
<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

⁶ IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War.
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf

V. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ, ЯКИЙ ПОЛЯГАЄ У ПРИМУСОВОМУ ПЕРЕМІЩЕННІ ДІТЕЙ З ОДНІЄЇ ГРУПИ В ІНШУ

81. Слід зауважити, що злочин геноциду, який проявляється у діяннях щодо примусового переміщення дітей з однієї групи в іншу групу, має свої унікальні особливості.
82. По-перше, даний склад має певну особливість в історичному плані. Мова йде про те, що цей акт сам по собі недостатньо досліджений у прецедентному праві МКС і міжнародних трибуналів. Не дивлячись на те, що у минулому країнами вчинялися дії, які полягали у фактичному примусовому переміщенні дітей певної групи, жоден такий акт не був кваліфікований як злочин геноциду. Прикладом може слугувати вилучення дітей аборигенів з їхніх корінних громад в Австралії, або вилучення гренландських дітей Данією.⁷
83. По-друге, є важливим наголосити на тому змісті, який закладали розробники Конвенції при її прийнятті. Вважаємо за потрібне навести коментар представника делегації від Венесуели Переза Перозо, який було зроблено ним під час обговорення проєкту Конвенції про запобігання злочину геноциду. Так, він вказав наступне:⁸

Конвенція не повинна обмежувати поняття геноциду фізичним знищенням людських груп, які вона мала на меті захистити. Визначення, наведене в статті II, не полягало у тому, що знищення групи повинно було бути саме фізичним. Можна стверджувати, що перші чотири пункти II статті посилалися лише на конкретні акти фізичного знищення, але слід мати на увазі, що комітет включив і п'ятий пункт, що охоплює «примусову передачу дітей». Таким чином, комітет визнав, що група може бути знищена, навіть коли окремі її члени продовжували б жити нормально, не зазнавши фізичної шкоди. Підпункт 5 статті II був прийнятий, оскільки примусова передача дітей у групу, де їм надаватиметься освіта, що буде відмінна від власної групи, і мали б нові звичаї, нову релігію і, ймовірно, нову мову, була на практиці еквівалентною до знищення групи, майбутнє якої залежало від примусово переміщеного покоління дітей. Таке переміщення може бути зроблене з групи з низьким рівнем цивілізації і життя в умовах, які можуть бути нездоровими або навіть примітивними, до високоцивілізованої групи, будучи членами якої діти не страждали б від фізичного навантаження, і дійсно насолоджувалися б життям, яке було матеріально набагато краще; у цьому разі не підіймалося б питання про масові вбивства, каліцтво, тортури або недоїдання; але якби метою передачі було знищення групи, злочин геноциду, безсумнівно, було б вчинено.

⁷ Beyond the False Claim of Genocide: Preliminary Reflections on Ukraine's Prospects in Its Pursuit of Justice at the ICJ. Iryna Marchuk & Aloka Wanigasuriya.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2022.2143528>

⁸ Eighty third meeting, held at Palais de Chaillot, Paris, on Monday, 25 October 1948 : [6th Committee, General Assembly, 3rd session].
<https://digitallibrary.un.org/record/604635?ln=ru>

но. Делегація Венесуели усвідомлювала, що людська свідомість була особливо вражена тими актами геноциду, які становлять масові вбивства, і актами, які охоплюються пунктом 3 статті II; однак «менш вражаючі» злочини не слід недооцінювати, а поняття геноциду має поширюватися на включення таких актів, які самі по собі є менш жахливими, але призводять до «великих втрат для людства у формі культурних та інших внесків», внаслідок чого було б знищено людську групу.

84. По-третє, як загальний висновок, дії РФ в Україні потенційно можуть стати першим прецедентом у світі, коли такі дії будуть кваліфіковані як геноцид.

VI. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ, ЗАКРІПЛЕНОГО В РИМСЬКОМУ СТАТУТІ

85. Згідно з описом елементів злочину, опублікованим МКС,⁹ щодо п. Е ст. 6 Римського статуту вимагається, щоб були дотримані наступні вимоги:
1. Примусове переміщення злочинцем однієї чи більше осіб. При цьому термін «примусово» не обмежується виключно фізичною силою, а може включати й погрозу застосування сили чи примусу, наприклад, що викликані страхом перед насильством, примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою, проти такої особи чи осіб, чи іншої особи, або скориставшись обстановкою примушування («coercive environment»);
 2. Така особа чи особи мають належати до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи;
 3. Злочинець мав намір знищити, повністю або частково, відповідну національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку;
 4. Переміщення було з однієї групи в іншу;
 5. Особа або особи були віком до 18 років;
 6. Злочинець знав або повинен був знати, що така особа або особи були молодше 18 років;
 7. Поведінка мала місце в контексті явної моделі подібної поведінки, спрямованої проти цієї групи, або була поведінкою, яка сама могла спричинити таке знищення.
86. Протягом цього подання ми будемо враховувати відповідні елементи складу злочину, які закріплено в цьому документі. Останньому, сьомому пункту, який також має назву «контекстуальний елемент», буде присвячено окремий розділ.

⁹ ICC's Elements of Crimes. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

VII. ЗАХИЩЕНА ГРУПА

A. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

87. Виходячи зі змісту статті 6 РС, геноцид визначається як одна з кількох дій «вчинених з наміром повністю або частково знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку». Варто зауважити, що ні Римський статут, ні Елементи злочину не містять вичерпного тлумачення того, що являє собою кожна з цих визначених чотирьох груп.
88. Для встановлення змісту категорій захищеної групи варто звернутись до практики відповідних міжнародних трибуналів. У справі Акаєсу (МТР)¹⁰ національна група визначена як сукупність людей, які, як вважається, поділяють правовий зв'язок, заснований на спільному громадянстві, у поєднанні з взаємністю прав і обов'язків; громадянство визначається на основі фактичних зв'язків між особою та відповідною державою. Такий підхід називають «об'єктивним» через те, що він визначає захищену національну групу на основі зовнішніх факторів — громадянства.
89. У практиці Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії¹¹ сформувався інший підхід — визначити захищену групу на основі поєднання суб'єктивних та об'єктивних критеріїв,¹² адже «намагатися визначити національну, етнічну, расову чи релігійну групу сьогодні, використовуючи об'єктивні та науково бездоганні критерії, було б небезпечним завданням, результат якого не обов'язково відповідав би сприйняттю осіб, яких стосується така категорія».
90. Міжнародний трибунал щодо Руанди у наступних після Акаєсу справах сконцентрувався також на широкому підході. У справі Semanza (МТР)¹³ вказано: «щоб відповісти чи підлягає група захисту, слід оцінювати у кожному конкретному випадку об'єктивні критерії певного соціального та історичного контексту, а також суб'єктивні ставлення злочинців до жертв як представників окремої групи» (пункт 317). Так само й у справі Kajelijeli (МТР)¹⁴ вказано, що: «приналежність до групи є (...) радше суб'єктивним, ніж об'єктивним поняттям, де жертва сприймається виконавцем геноциду як така, що належить до групи, призначеної для знищення» (пункт 811). В інших рішеннях увагу було сконцентровано не тільки на сприйнятті групи злочинцем, але і на стигматизації як суб'єктивному критерію. Так у справі Brdánin (МТКЮ)¹⁵ зазначено: «Згідно з юриспруденцією Трибуналу, відповідну захищену групу можна ідентифікувати за допо-

¹⁰ ICTR, The Prosecutor vs Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement, 2 September 1998, para. 512. <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MS15217R0000619817.PDF>

¹¹ ICTY, The Prosecutor v. Goran Jelusic, Case No. IT-95-10-T, Judgement, 14 December 1999, para. 70. <https://www.icty.org/x/cases/jelusic/tjug/en/>

¹² ICTY, The Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić, Case No. IT-02-60-T, Judgement, 17 January 2005, para. 667. https://www.icty.org/x/cases/blagojevic_jokic/tjug/en/bla-050117e.pdf

¹³ ICTR, The Prosecutor v. Laurent Semanza, Case No. ICTR-97-20-T, Judgement, 15 May 2003. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd5a30.html>

¹⁴ ICTR, The Prosecutor v. Juvénal Kajelijeli, Case No. ICTR-98-44A-T, Judgement, 1 December 2003. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,404466007.html>

¹⁵ ICTY, Prosecutor v. Radoslav Brdjanin, Case No. IT-99-36-T, Judgement, 1 September 2004. <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4146fd744.html>

могою суб'єктивного критерію стигматизації групи, зокрема виконавцями злочину, на підставі її передбачуваної національної, етнічної, расової чи релігійної належності» (пункт 683). У справі Baglishema (МТР)¹⁶ відзначив, що це стигматизація групи як окремої національної, етнічної чи расової одиниці з боку спільноти, що дозволяє визначити, чи є цільова група національною, етнічною чи расовою групою в очах передбачуваних злочинців. Тобто у таких випадках зловмисник ідентифікує, називає та стигматизує членів іншої групи, відрізняє їх.

91. Як суб'єктивний критерій у рішеннях МТР та МТКЮ було виділено також самоідентифікацію членів групи та ідентифікацію іншими. Це знайшло своє відображення у рішенні 1999 року МТР у справі Kayishema and Ruzindana,¹⁷ де було запропоновано визначення етнічної групи: етнічна група — це група, члени якої мають спільну мову та культуру; або група, яка виділяє себе як таку (самоідентифікація); або група, визначена як така іншими, включаючи виконавців злочинів (ідентифікація іншими) (пункт 98).
92. Історія прийняття Конвенції 1948 року свідчить про наміри її укладачів охопити «стабільні та стійкі групи», у якості захищених від геноциду. У справі Акаєсу¹⁸ була включена ідея про те, що захищена група має бути стабільною та постійною: «Відповідно, Палата вважає, що в будь-якому випадку під час стверджуваних подій Тутсі справді становили стабільну та постійну групу, і всі ідентифікували їх як таку» (пункт 702).
93. Слід також відзначити важливий момент при обґрунтуванні групи, який можемо знайти у рішенні МКС у справі Аль-Башира¹⁹ (2009) — цільова група повинна мати певні позитивні характеристики (національні, етнічні, расові чи релігійні), а не їх відсутність (пункт 135).
94. Отже, визначення захищеної групи видається доцільним базувати на поєднанні об'єктивних та суб'єктивних характеристик, а також таких критеріїв як стабільність, постійність групи.
95. Окремо слід відзначити, що у тексті статті 6 РС формулювання «як таку» має критичне значення, оскільки воно вказує на те, що злочин вимагає наміру знищити групу людей, які мають певну групову ідентичність, тобто «жертву виділяють не через її індивідуальну приналежність, а радше через її приналежність до національної, етнічної, расової чи релігійної групи».²⁰

В. ОБґРУНТУВАННЯ ЗАХИЩЕНОЇ ГРУПИ В УКРАЇНІ

96. В рамках цього подання ХПГ відстоює позицію, що злочин геноциду в Україні, який вчиняється шляхом примусової депортації українських дітей до Росії, направлений на повне або часткове знищення української національної групи. Використовуючи та

¹⁶ ICTR, The Prosecutor v. Ignace Bagilishema, Case No. ICTR-95-1A-T, Judgement, 7 June 2001. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd5170.html>

¹⁷ ICTR, The Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-1-T, Judgement, 21 May 1999. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd5760.html>

¹⁸ ICTR, Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement (TC), 2 September 1998. <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MSI15217R0000619817.PDF>

¹⁹ Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-3 04, March 2009. <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/05-01/09-3>

²⁰ ICTR, The Prosecutor vs Alfred Musema, Case No. ICTR-96-13-A, Judgement, 27 January 2000, para. 165. <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-13/MSI21028R000532581.PDF>

враховуючи попередню практику трибуналів, ми не вважаємо за необхідне зупинятись виключно на об'єктивних критеріях визначення національної групи — спільному громадянстві осіб, та їх взаємних правах та обов'язках, в рамках існування держави Україна. Визначення української національної групи як такої, проти якої вчиняється злочин геноциду, потребує більш глибокого осмислення.

97. Так, після створення УСРР у 1919 році та подальшого формального існування української держави у складі Радянського Союзу протягом 1922–1991 років, 24 серпня 1991 року відповідним Актом Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної республіки, який було підтверджено всенародним референдумом 1 грудня 1991 року, було проголошено незалежність сучасної України. Цим актом територія України стала неподільною і недоторканною, і на її території чинною є виключно Конституція і закони України. Цьому Акту передував інший історичний документ Верховної Ради УРСР — Декларація про державний суверенітет 1990 року, у якій були визначені фундаментальні принципи самовизначення українського народу, народовладдя, здійснення державної влади, становлення українського громадянства, економічної самостійності та інше. Україна була визначена як «національна суверенна держава», яка розвивається в наявних кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення; «народ України» становлять громадяни Республіки всіх національностей, він же є єдиним джерелом державної влади в Республіці; кожному громадянину Республіки гарантується право на збереження громадянства. Завданням держави проголошувався захист і охорона національної державності українського народу. Гарантувалась рівність усіх перед законом. Нація (етнічні українці) — український народ (громадяни України усіх національностей) — національна державність.
98. В Основному Законі України, Конституції України,²¹ яка була прийнята 1996 року, ці принципи були відтворені, а також доповнені іншими вкрай важливим положеннями. Перші слова Преамбули Конституції України звучать таким чином: «Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення...». Отже, утверджується принцип національної держави, яка утворена народом, громадянами України різних національностей, але при цьому саме українська нація становить ядро народу України. Отже, у розумінні українського народу простежується застосування етнічного критерію («усіх національностей», «українська нація»), а також політичних критеріїв («громадяни України»). При цьому у ст. 11 указано, що «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України».
99. Отже, сучасна держава Україна населена українським народом, громадянами України різних національностей, ядро якого складають українці за етнічним походженням.
100. У лютому 2019 року в преамбулі Конституції України було закріплено європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України.

²¹ The Constitution of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

101. Як вбачається з тверджень вищого політичного керівництва Російської Федерації, під сумнів ставиться саме існування України та українців як громадян незалежної та суверенної держави, яка була створена після проголошення незалежності у 1991 році.
102. Досить яскравим є твердження Владислава Суркова, помічника президента Володимира Путіна протягом 2014–2020 років. У текстовому інтерв'ю від 26 лютого 2020 року, відповідаючи на питання про майбутнє України, він вказав: *«Украины нет. Есть украинство. То есть, специфическое расстройство умов. Удивительным образом доведенное до крайних степеней увлечение этнографией. Такое кровавое краеведение. Сумбур вместо государства. Борщ, Бандера, бандура есть. А нации нет. Брошюра «Самостийна Украина» есть, а Украины нет. Вопрос только в том, Украины уже нет, или пока еще нет? ... Отношения с Украиной никогда простыми не были, даже когда Украина была в составе России. Украина для имперской и советской бюрократии всегда была делом хлопотным. То атаман Полуботок подведет, то западенцы к Гитлеру переметнутся. Принуждение силой к братским отношениям — единственный метод, исторически доказавший эффективность на украинском направлении. Не думаю, что будет изобретен какой-то другой».*²²
103. 12 липня 2021 року, менше ніж за рік до початку повномасштабного вторгнення в Україну, була опублікована стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців». Так, наведемо окремі частини цього допису російського очільника: *«Недавно, отвечая в ходе «Прямой линии» на вопрос о российско-украинских отношениях, сказал, что русские и украинцы — один народ, единое целое. Эти слова — не дань какой-то конъюнктуре, текущим политическим обстоятельствам. Говорил об этом не раз, это моё убеждение. Поэтому считаю необходимым подробно изложить свою позицию, поделиться оценками сегодняшней ситуации. ... Таким образом, современная Украина — целиком и полностью детище советской эпохи. Мы знаем и помним, что в значительной степени она создавалась за счёт исторической России. Достаточно сравнить, какие земли воссоединились с Российским государством в XVII веке и с какими территориями УССР вышла из состава Советского Союза. ... Проект «анти-Россия» отвергли миллионы жителей Украины. Крымчане и севастопольцы сделали свой исторический выбор. А люди на Юго-Востоке мирно пытались отстоять свою позицию. Но их всех, включая детей, записали в сепаратисты и террористы. ... Все ухищрения, связанные с проектом «анти-Россия», нам понятны. И мы никогда не допустим, чтобы наши исторические территории и живущих там близких для нас людей использовали против России. А тем, кто предпримет такую попытку, хочу сказать, что таким образом они разрушат свою страну. ... Вместе мы всегда были и будем многократно сильнее и успешнее. Ведь мы — один народ».*²³
- З наведених частин цього тексту можливо побачити, що ставиться під сумнів існування України як самостійного та незалежного утворення, тобто, інакше кажучи, України та її громадян (українців) як національної групи. Займаючись історичною софістикою, російський очільник спеціально додатково робить акцент на тому, що Україна є «дітищем Радянського Союзу». Дану статтю цілком можливо вважати своєрідною «декларацією», яка намагається пояснити та виправдати напад на Україну, а також вчинення злочину, зокрема геноцидних дій, щодо народу України.

²² Сурков: мне интересно действовать против реальности.
<https://actualcomment.ru/surkov-mne-interesno-deystvovat-protiv-realnosti-2002260855.html>

²³ Стаття Володимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев».
<http://kremlin.ru/events/president/news/66181>

104. Розпочинаючи проведення так званої «спеціальної військової операції» проти України, у відеозверненні, яке було опубліковане на сайті президента Росії о 6:00 ранку за московським часом 24 лютого, Володимир Путін також використовував хибне трактування історичних подій, намагаючись пояснити необхідність такого вторгнення. Як мету він вказав «захист людей на Донбасі, демілітаризація й денацифікація України, та осуд всіх тих, хто скоїв злочини проти Російської Федерації».²⁴
105. Останнє, на що варто звернути увагу, це створення російською пропагандою образу українців як «нацистів (фашистів)», «бандерівців», та «націоналістів». Під цими людьми розуміються громадяни України, які ідентифікують себе з самостійною, незалежною державою Україна, котра має свої кордони, територію, правничу систему, органи управління, суспільний уклад життя. Прикладом такого загальнополітичного та ідеологічного контенту є стаття «Что Россия должна сделать с Украиной», що була опублікована державним ЗМІ «РИА Новости» 3 квітня 2022, та в якій було вказано наступне: *«Денацификация необходима, когда значительная часть народа — вероятнее всего, его большинство — освоено и втянуто нацистским режимом в свою политику. То есть тогда, когда не работает гипотеза «народ хороший — власть плохая». Признание этого факта — основа политики денацификации, всех ее мероприятий, а сам факт и составляет ее предмет. ... Бандеровская верхушка должна быть ликвидирована, ее перевоспитание невозможно. Социальное «болото», активно и пассивно ее поддержавшее действием и бездействием, должно пережить тяготы войны и усвоить пережитый опыт как исторический урок и искупление своей вины».*²⁵ У наведеному прикладі можливо побачити, як використовується наратив про «нацистів» та «бандерівців» в Україні. У першій частині наведеного уривку можливо помітити, що мова йде про залучення більшості українців до політики «нацизму».
106. Таким чином, підсумовуючи усе наведене у цьому розділі, ми можемо цілком сміливо зробити висновок про те, що дії РФ пов'язані із наміром знищити саме українську національну групу. По-перше, українська національна група може бути визначена як «спільність людей, які мають українське громадянство, мають спільні права та обов'язки, та як наслідок мають тісний правовий зв'язок з державою Україна» (об'єктивний критерій). По-друге, оскільки ми не бажаємо обмежуватись виключно об'єктивним критерієм, можливо вказати, що національна група українців має і такі ознаки як європейська (європоцентрична) або західна ідентичність, бажання належати (як національне утворення, країна) до Західного світу, що ставиться на протиположність руху та об'єднанню (інтеграції) з Росією за для побудови Союзної держави або інших форм тісної кооперації (суб'єктивний критерій). По-третє, за тридцять років існування незалежної України можливо казати про стабільність та стійкість відповідної групи. Певна ж та вагома частина цієї групи вже народилась в суверенній та незалежній Україні, і не має жодних зв'язків з радянським минулим України.

²⁴ Обращение Президента Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>

²⁵ Что Россия должна сделать с Украиной. <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>

VIII. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

107. Згідно з п. Е ст. 6 Римського Статуту, для вчинення злочину геноциду винуватець повинен «примусово перемістити» одну чи більше осіб. Як пояснюється в Елементах злочинів МКС,²⁶ термін «примусово» не обмежений фізичною силою, а може включати загрозу силою чи примусом, наприклад, що виникає внаслідок страху перед насильством, примусом, утриманням, психологічним тиском чи зловживанням владою щодо такої особи (осіб) чи іншої особи, або шляхом використання обстановки, що «створює примусовість». Відповідно, як визнав МТКЮ у справі Vidoje Blagojević and Dragan Jokić,²⁷ поняття насильницького переміщення може також охоплювати обставини, за яких у переміщеної особи не було «справжнього вибору, залишитися чи виїхати» через низку факторів, таких як усвідомлення насильства, яке вчиняється проти членів певної групи. Крім того, як було роз'яснено у справі Milorad Krnojelac,²⁸ ключове питання полягає в тому, чи була жертва «в змозі здійснити справжній вибір»; «істотним елементом є те, що переміщення було недобровільним за своєю природою, коли відповідні особи не мали реального вибору». Насамкінець, слід зазначити, що з точки зору доказового підтвердження примусового переміщення, практика *ad hoc* трибуналів свідчить про те, що необхідно визнавати широкий спектр дій, зокрема:

- Непередбачуваний характер домовленостей, пов'язаних з передачею;²⁹
- Великий масштаб операції;³⁰
- Публічне оголошення про передачу;³¹
- Створення інфраструктури, необхідної для здійснення передачі;³²
- Використання державних органів для проведення або сприяння передачі.³³

Як буде показано нижче, через свій вік та вразливе становище українські діти, переміщені до РФ, не мали іншого вибору, окрім як підкоритися процедурі, і, таким чином, їхнє переміщення має вважатися «насильницьким» для цілей Римського Статуту. Водночас операція з переміщення була проведена російською владою відкрито і публічно, на тлі низки кроків, які можуть слугувати доказом вчинення насильницького переміщення, як описано в Римському Статуті та практиці міжнародних трибуналів.

A. ВІДОМОСТІ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

108. Слід розпочати з того, що евакуація жителів окупованих територій України (так званих «ЛНР» та «ДНР») розпочалась ще за декілька днів до початку повномасштабного вторгнення РФ. Так, 18 лютого 2022 року ватажки терористичних формувань Денис Пушилін та Леонід Пасічник оголосили про виїзд населення територій псевдореспу-

²⁶ ICC's Elements of Crimes. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

²⁷ Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić, Case No. IT-02-60-T, Judgement (TC), 17 January 2005, para. 617.

²⁸ Prosecutor v. Milorad Krnojelac, Case No. IT-97-25-T, Judgement (TC), 15 March 2002, para. 233, 475.

²⁹ Prosecutor v. Mladen Naletilić and Vinko Martinović, Case No. IT-98-34-T, Judgement (TC), 31 March 2003, n. 1362.

³⁰ Prosecutor v. Milomir Stakić, Case No. IT-97-24-T, Judgment (TC), 31 July 2003, para. 706, 711.

³¹ Prosecutor v. Radoslav Brđanin, Case No. IT-99-36-T, Judgement (TC), 1 September 2004, para. 570.

³² Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić, Case No. IT-02-60-T, Judgement (TC), 17 January 2005, para. 216.

³³ Prosecutor v. Radoslav Brđanin, Case No. IT-99-36-T, Judgement (TC), 1 September 2004, para. 580.

- блік до Росії. Денис Пушилін вказав, що в першу чергу евакуюватимуть жінок, дітей та людей похилого віку.³⁴
109. У публікації російського ЗМІ від 22 лютого 2022 повідомляється, що 159 сиріт з Луганська зараз проживають в азовському готелі «Прибой». Як зазначається далі, до області привозять також сиріт з Донецьку. Близько 500 дітей з «ДНР» поселили в пункті тимчасового розміщення «Ромашка» в Некліновському районі.³⁵ В іншій публікації уточнюється, що перша група з 250 дітей з декількох дитячих будинків та одного інтернату з супроводжуваними заїхала на територію комплексу в суботу приблизно о 10 ранку (примітка — ймовірно, мова йде про 19 лютого 2022 року), а інша група прибула після обіду.³⁶ 2 березня 2022 року за інформацією Національного центру управління обороною РФ Михайла Мізінцева, Росія евакуювала з території України (окупованих її частин) понад 140 тисяч осіб. При цьому окремо було наголошено на тому, що близько 40 тисяч з вказаних осіб є дітьми.
110. 9 березня 2022 року у Кремлі відбулася зустріч Президента Росії та уповноваженої при президенті РФ з прав дитини Марії Львової-Белової. Зустріч розпочалася з обговорення поточної ситуації, пов'язаної з переміщенням великої кількості дітей та сімей з дітьми з «ДНР» та «ЛНР» на територію Російської Федерації. Марія Львова-Белова наголосила, що всі уповноважені моментально приєдналися до цієї роботи: **«Я попросила МЧС включити их в региональные штабы. Они активно участвуют в приемке, мониторят, работают на индивидуальные потребности»**. Уповноважена повідомила, що з різних інтернатних установ Донбасу до Росії прибуло понад тисячу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. На думку омбудсмена, кожній дитині дуже важливо рости і виховуватися в сім'ї, і зараз багато російських громадян готові їх прийняти. Однак, за словами уповноваженої, чинне законодавство на постійній основі дозволяє влаштувати в сім'ї лише тих неповнолітніх, які мають російське громадянство. У відповідь Володимир Путін запропонував сформулювати пропозиції щодо внесення змін до необхідних законодавчих актів для виключення перепон і влаштування всіх дітей в родини: **«Это чрезвычайные обстоятельства и сейчас нужно думать не о бюрократических проволочках, а об интересах детей. Сделайте предложения, мы внесем изменения в законодательство. Уверен, депутаты Вас поддержат»**.³⁷ Зазначимо, що це перша офіційна зустріч, де обговорювалось питання українських дітей на політичному рівні.
111. Наступного дня, 10 березня 2022 року, уповноваженою Львовою-Беловою було підписано протокол про наміри з уповноваженими так званих «ЛНР» та «ДНР». Протокол про наміри стосується питань у правозахисній сфері, у тому числі щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. У дописі зазначається, що в області (Воронезькій) функціонує 67 пунктів тимчасового розміщення громадян, у яких перебуває 3219 осіб, серед них — 1557 дітей. Станом на початок

³⁴ У «ДНР» і «ЛНР» оголосили евакуацію населення в Росію. Україна заперечує наступ.
<https://www.bbc.com/ukrainian/news-60429343>

³⁵ Как в Ростовской области приняли детей-сирот из ЛНР и ДНР.
<https://yamal-media.ru/narrative/my-edem-na-ekskursiju-kak-evakuiurjut-detej-sirot-iz-luganska-i-donetska>

³⁶ Сироты из Донецка рассказали, как их приняли в Ростовской области.
<https://rg.ru/2022/02/19/reg-ufo/sirot-y-iz-donecka-rasskazali-kak-ih-priniali-v-rostovskoj-oblasti.html>

³⁷ В Кремле состоялась встреча Президента России и детского омбудсмена: все ключевые инициативы уполномоченного нашли поддержку.
<http://deti.gov.ru/articles/news/v-kremle-sostoyalas-vstrecha-prezidenta-rossii-i-detskogo-ombudsmena-vse-klyuchevye-iniciativy-upolnomochennogo-nashli-podderzhku>

березня до Воронежської області прибули 237 дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. Для всіх дітей організовано навчання в освітніх закладах області за програмами дошкільної, загальної та професійної освіти.³⁸

112. Трохи пізніше, 17 березня 2022 року, у Російському місті Казань уповноважена Марія Львова-Белова повідомила, що до Росії з Донбасу евакуювали вже приблизно півтори тисячі дітей-сиріт. Як вказала уповноважена: *«Эвакуировали несколько учреждений на территорию России. Я ездила в Воронежскую область, смотрела. И от президента было поручение о том, что при возможности устроить этих детей в российские семьи — либо на временное размещение, либо под опеку, в приемные семьи. И сейчас этот вопрос прорабатывается. Сейчас важно, чтобы появилась возможность домашнего тепла, уюта и заботы у этих ребят. А желающих, я вам хочу сказать, просто какое-то невероятное количество»*.³⁹
113. 18 березня уповноважена РФ з прав дитини провела на майданчику пресцентру ТАСС пресконференцію, присвячену допомозі дітям Донбасу, вивезеним на територію Росії. Вона вказала, що, за даними Міноборони, на вечір 16 березня, з початку так званої «спеціальної військової операції» з територій так званих Луганської та Донецької народних республік, а також з небезпечних районів України евакуйовано понад 271 тис. осіб, з них 58 422 — діти. За даних інститутів дитячих омбудсменів, серед них 1672 дитини-сироти і тих, що залишилися без піклування, і 383 дитини з інвалідністю та ОМЗ. Уповноважена звернула увагу на низку моментів, які необхідно враховувати під час організації навчального процесу дітей. Насамперед це безперервність навчання. Вона зазначила, що деякі батьки дотримуються думки, що вони незабаром повернуться додому, і тоді їхні діти продовжать навчатися. *«Всё же, считаю, очень важно, чтобы дети не прерывали этот процесс»*. На завершення свого виступу Львова-Белова зупинилася на виконанні доручення президента РФ з питання сімейного устрою дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, які прибули з Донбасу. Говорячи про законодавчі бар'єри, що перешкоджають сімейному устрою дітей, омбудсмен назвала відсутність у дітей російського громадянства. Однак, за її словами, зараз це питання опрацьовується і вже є кілька варіантів вирішення проблеми: *«Думаю, та важная работа, которую мы проводим, даст шанс детям попасть в семью и получить ту заботу и любовь, которые им так необходимы»*.⁴⁰ Доволі цікавим виглядає наголошення на тому, що діти мають якомога швидше продовжити навчання у закладах освіти. Безсумнівно, що початок отримання освіти за російськими стандартами, є важливим інструментом інтеграції дітей у російське суспільство.
114. У березні 2022 року в Маріупольському санаторії імені Крупської (Обласний дитячий кістковотуберкульозний санаторій) одні, без батьків, залишились 19 дітей. 18 березня 2022 року за дітьми приїхав доброволець Олександр Ярошенко — голова Федерації футболу Маріуполя. Він намагався вивезти до м. Запоріжжя 17 дітей. Двох з них

³⁸ Марія Львова-Белова підписала протокол о намерениях с уполномоченными по правам ребенка Луганской и Донецкой народных республик.
<http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-podpisala-protokol-o-namereniyah-s-upolnomochennymi-po-pravam-rebenka-luganskoj-i-doneckoj-narodnyh-respublik>

³⁹ С Донбасса в Россию эвакуированы около полутора тысяч детей-сирот.
https://www.1tv.ru/news/2022-03-17/423853-s_donbassa_v_rossiyu_evakuirovany_okolo_polutora_tysyach_detey_siroty

⁴⁰ Работа, которую мы ведем, даст шанс детям попасть в семью – Мария Львова-Белова о помощи детям Донбасса.
<http://deti.gov.ru/articles/news/rabota-kotoruyu-my-vedem-dast-shans-detyam-popast-v-sem-yu-mariya-l-vova-belova-o-pomoshi-detyam-donbassa>

забрали знайомі. Перевозили дітей в машині швидкої допомоги. Цього ж дня, 18 березня, машина з дітьми була зупинена на першому блокпості у місті Мангуш (розташоване у 20 кілометрах на захід від Маріуполя) бійцями так званої «ДНР». Дітей відправили до тимчасового пункту розміщення в Мангуші. Наступного дня приїхав автобус з радницею голови невизнаної «ДНР» з прав дітей Елеонорою Федоренко, а також співробітницею телеканалу RT і двома операторами, які, ймовірно, знімали сюжет про порятунок дітей. Їх повезли та поселили у Донецьку в місцевій клінічній туберкульозній лікарні.⁴¹

115. 22 березня 2022 року Михайло Мізінцев повідомив, що з моменту початку проведення так званої «спеціальної військової операції» було евакуйовано 366 182 людини, з яких 77 062 були дітьми.⁴²
116. 6 квітня 2022 року уповноважена Марія Львова-Белова відвідала Луганськ та взяла участь у робочій зустрічі з головою так званої «ЛНР» Леонідом Пасічником. Зустріч була присвячена темі влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, у російські сім'ї. Марія Львова-Белова розповіла про те, як у Росії ведеться робота з такими дітьми і які є перепони на шляху до їх всиновлення. *«Для детей, которые не имеют семью, лучше, чем любящие добрые руки, ничего быть не может. Мы понимаем, что среди детей из ЛНР, которые сейчас находятся на нашей территории, есть много детей трудно устраиваемых групп. Это дети из многодетных семей и дети с инвалидностью. Очень важно, чтобы они тоже смогли обрести семью в ближайшее время»*, — зазначила омбудсмен. За її словами, російська сторона готова вслякко сприяти процесу. *«У нас есть списки детей, и мы понимаем, что это ювелирная работа. У кого-то есть родственники, к которым они хотят вернуться, у кого-то таких родственников нет, и они мечтают попасть в семью. Поэтому надо найти для этих детей семьи, которые окружают их заботой и вниманием»*, — додала Львова-Белова.⁴³
117. Цього ж дня відбулась зустріч, що була присвячена тим самим питанням, але вже з головою так званої «ДНР» Денисом Пушиліним. На цій зустрічі уповноважена вказала, що за наявними даними у Росії знаходиться 531 дитина зі статусом з «ДНР», це діти-сироти та діти, які залишилися без піклування батьків. Кажучи про механізми сімейного влаштування, було зазначено, що наразі існує декілька варіантів. *«Самый приоритетный путь — это усыновление. Но мы понимаем, что оно займет более длительный период времени, а сейчас необходима временная опека для тех детей, у кого могут в дальнейшем появиться родственники, или для тех детей, у которых, скорее всего, на территории республики такой возможности может не появиться»*, — розповіла омбудсмен.⁴⁴

⁴¹ С Донбасса в Россию эвакуированы около полутора тысяч детей-сирот. https://www.1tv.ru/news/2022-03-17/423853-s_donbassa_v_rossiyu_evakuirovany_okolo_polutora_tysyach_detej_siroj

⁴² Работа, которую мы ведем, даст шанс детям попасть в семью — Мария Львова-Белова о помощи детям Донбасса. <http://deti.gov.ru/articles/news/rabota-kotoruyu-my-vedem-dast-shans-detyam-popast-v-sem-yu-mariya-l-vova-belova-o-pomoshi-detyam-donbassa>

⁴³ Мария Львова-Белова возглавит штаб по гармонизации законодательства ЛНР и РФ в вопросах семейного устройства детей-сирот. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-vozglavit-shtab-po-garmonizacii-zakonodatelstva-lnr-i-rf-v-voprosah-semejnogo-ustrojstva-detej-siroj>

⁴⁴ Мария Львова-Белова обсудила семейное устройство детей-сирот с главой ДНР Денисом Пушилиным. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-obsudila-semejnoe-ustrojstvo-detej-siroj-s-glavoj-dnr-denisom-pushilinyim>

118. 23 квітня 2022 року за сприяння уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової двадцять сім сиріт із «ДНР» були влаштовані до російських родин під тимчасову опіку. Дітей було передано до десяти сімей із Богородського, Домодедівського, Волоколамського, Серпухівського, Талдомського, Чеховського та інших міських округів Підмосков'я. Далі у дописі уточнюється, що після початку «спеціальної військової операції» більшість цих дітей разом зі своїми законними представниками було евакуйовано на територію Росії. Їх розмістили в дитячих закладах на території Ростовської області — у таборі «Ромашка» (18) та дитячому центрі «Супутник» (2), в інтернатах у Нижньому Новгороді та Курську. Ще трьох вихованців Донецького республіканського спеціалізованого будинку дитини привезли до Підмосков'я напередодні.⁴⁵
119. 27 квітня 2022 року на сайті уповноваженої повідомили, що відбулися перші засідання штабів із синхронізації законодавства Росії, «ЛНР» та «ДНР» у питаннях сімейного влаштування дітей-сиріт.⁴⁶ Зі змісту стає зрозумілим, що предметом обговорення було розроблення механізмів передачі до родин українських дітей, а також продовження роботи з їх примусового вивезення з окупованих територій.
120. 16 травня на сайті уповноваженої було опубліковано допис, який присвячено відповідям з питань сімейного влаштування дітей-сиріт з «ДНР» та «ЛНР» у російській родині. В цілому у статті обговорюються загальні питання, але вважаємо за необхідне навести наступне: *«Донецкая и Луганская Народные Республики — отдельные государства, имеют свое законодательство и свои органы власти. Поскольку на данный момент дипломатические отношения с Украиной затруднены, а механизм передачи детей, граждан Луганской и Донецкой Республик, на семейные формы воспитания еще не урегулирован в рамках международных договоров, то данная категория детей не может быть передана на семейные формы воспитания без согласования с органами опеки и власти Республик»*.⁴⁷
121. В дописі від 18 травня 2022 року вдається дізнатись, що у Ростовській області у спортивно-оздоровчому комплексі «Ромашка» тимчасово проживають понад 540 дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, евакуйованих з «ДНР» та «ЛНР». З них — 273 вихованці дитячих будинків Донбасу, які навчаються у Ново-Лакедемонівській середній загальноосвітній школі.⁴⁸
122. Наприкінці травня уповноважена з прав дитини відвідала українських дітей сиріт з Донецької області. Як вказується, мова йде про 31 дитину, яких було вивезено з Маріуполя та Донецька за сприяння СК РФ. Діти перебували у дитячому санаторії «Поляни».⁴⁹

⁴⁵ Первые дети-сироты из Донбасса устроены в российские семьи под временную опеку.

<http://deti.gov.ru/articles/news/pervye-deti-siroty-iz-donbassa-ustroeny-v-rossijskie-sem-i-pod-vremennuyu-opeku>

⁴⁶ Состоялись первые заседания Штабов по синхронизации законодательства России, ЛНР и ДНР в вопросах семейного устройства детей-сирот.

<http://deti.gov.ru/articles/news/sostoyalis-pervye-zasedaniya-shtabov-po-sinhronizacii-zakonodatelstva-rossii-lnr-i-dnr-v-voprosah-semejnego-ustrojstva-detej-sirot>

⁴⁷ Ответы по вопросам семейного устройства детей-сирот из ДНР и ЛНР в российские семьи.

<http://deti.gov.ru/articles/news/otvety-po-voprosam-semejnego-ustrojstva-detej-sirot-iz-dnr-i-lnr-v-rossijskie-sem-i>

⁴⁸ Мария Львова-Белова передала ноутбуки в школу, где обучаются дети-сироты из Донбасса.

<http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-peredala-noutbuki-v-shkolu-gde-obuchayutsya-deti-siroty-iz-donbassa>

⁴⁹ Мария Львова-Белова навестила детей-сирот из Донецкой Народной Республики в подмосковном пансионате.

<http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-navestila-detej-sirot-iz-doneckoj-narodnoj-respubliki-v-podmoskovnom-pansionate>

123. 30 травня 2022 року на офіційному інтернет-порталі правової інформації Росії було опубліковано Указ Президента Російської Федерації від 30.05.2022 № 330.⁵⁰ Актом передбачається наступне: *«Установить, что дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, недееспособные лица, являющиеся гражданами Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики или Украины, приобретают гражданство Российской Федерации в упрощенном порядке в соответствии с частью восьмой статьи 14 Федерального закона от 31 мая 2002 г. № 62-ФЗ «О гражданстве Российской Федерации»»*. Підписавши даний Указ, президент Російської Федерації на найвищому політичному рівні офіційно затвердив політику примусової передачі українських дітей до Росії. Як було зазначено у попередніх пунктах, однією з головних перепон до передачі українських дітей до родин була відсутність у них громадянства РФ. Приймавши даний Указ, ця перепона була формально усунена.
124. 31 травня радник мера міста Маріуполя Петро Андрющенко у своєму каналі в месенджері Telegram повідомив, що у спортивно-оздоровчому комплексі «Ромашка», що знаходиться у с. Золота Коса Ростовської області, росіяни тримають 540 дітей-сиріт з Донецької області.⁵¹
125. 6 червня уповноважена з прав дитини взяла участь в одному з шоу. Початок даної бесіди було присвячено питанню українських дітей. Відповідаючи на запитання про те, що буде з дітьми, які перебувають тимчасово в санаторіях (мова йшла про дітей з санаторію «Поляни» (див. пункт 122)), Львова-Белова вказала, що по кожній дитині проробляється окрема «траєкторія». Далі вона зазначає, що окремі діти виявили бажання залишитись на території РФ та навчатись, інші діти просять знайти їм родину, а окремі діти виявляють бажання повернутись до родичів, які знаходяться на Донбасі.⁵²
126. 5 липня 2022 року сталася досить суттєва подія, яка полягала у тому, що в Уряді Московської області пройшла церемонія вручення документів про вступ до громадянства Російської Федерації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, з так званої «ДНР». З рук губернатора Андрія Воробйова громадянство одержали 14 дітей. Як зазначається далі, це частина групи, переданої 23 квітня (див. пункт 118) під опіку підмосковних прийомних сімей. Усього було 27 дітей — решта отримає документи, коли повернуться з відпочинку. Дітей прийняли 10 сімей, які вже мають досвід виховання дітей-сиріт.⁵³
127. 8 липня 2022 року уповноважена Львова-Белова під час прямого ефіру на одному з федеральних каналів повідомила, що вона стала прийомною мамою підлітка з Донбасу. *«Мы сегодня со своей семьей участвуем в торжествах в самом сердце этого праздника, в Муроме. Сегодня к нашей семье присоединился еще один приемный сын, мы стали приемными родителями подростка из Донбасса, поэтому для нас сегодня особый будет праздник»*, — сказала омбудсмен у прямому ефірі телеканалу «Росія-24». Пізніше на зустрічі з сім'ями в Муромі Львова-Белова розповіла, що хлопчика евакуювали з Маріуполя. *«Вчера вечером семья выросла на одного ребенка»*.

⁵⁰ Указ Президента Российской Федерации от 30.05.2022 № 330.
<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202205300008?index=0&rangeSize=1>;
<http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202205300008>

⁵¹ 267 дітей - сиріт з Маріуполя та Волновахи утримуються в Спортивно - оздоровчому комплексі «Ромашка».
<https://t.me/andriyshTime/1174>

⁵² Миллион за звание «Мать-героиня», фонд «Круг добра» и «Большая перемена» | Мария Львова-Белова.
https://youtu.be/UqmZGibO_gQ?t=814

⁵³ Дети из ДНР начали получать гражданство России в упрощенном порядке.
<http://deti.gov.ru/articles/news/deti-iz-dnr-nachali-poluchat-grazhdanstvo-rossii-v-uproshennom-poryadke>

Семья выросла еще на одного подростка из Донбасса — из подвалов Мариуполя. И вот решили его не оставлять дома, а взять с собой вместе со старшей дочерью», — зазначила омбудсмен.⁵⁴ Трохи пізніше російське видання Readovka розповіло більш детально про це всиновлення. У дописі написано, що Марія Львова-Белова, у якої наразі вже є п'ятеро своїх дітей і четверо прийомних, усиновила підлітка з Мариуполя. Уповноважена розповіла Readovka, що її **«сердце просто екнуло»** під час зустрічі з 16-річним Пилипом. Юнак народився в Мариуполі. Як розповіла Марія, до зустрічі з Пилипом вона не планувала поповнення в родині, але знайомство з ним усе змінило. **«Когда мы их привезли в Московскую область немножко передохнуть, в этой группе был подросток один, такой темненький. Он сидел в стороне и не хотел подходить. И вообще, на контакт не шел. Но вот как-то сразу, знаете, бывает так, что сердце просто екнуло. Думаю, ну прям как будто мой ребенок. Подошла, стала с ним общаться. Он потихонечку начал как-то проникаться, отвечать на вопросы. И после этого стали поддерживать отношения»,** — каже омбудсмен. Марія зазначила, що потім неодноразово приїжджала до пансіонату, але зізналася собі, що хотіла б, щоб Пилип став частиною її родини лише тоді, коли їй сказали, що підлітку знайшли батьків. За словами Марії, вона засмутилася, коли дізналася про це. Однак Пилип відмовився від пропозиції. **«Через какое-то время мне сказали, что он отказался и не хочет туда. Ну, думаю, опять шанс появился. А потом мы поехали в торговый центр покупать одежду нескольким подросткам из этой группы, и в том числе Филиппу. И, когда ходили по торговому центру, я поняла, что очень хочу, чтобы он был нашим. Мы обсудили это с мужем: он поддержал, и дети тоже — сказали, что, несмотря на график и на то, что мы большая семья, мы справимся. По крайней мере, я надеюсь на это. И все будет хорошо»,** — розповіла Львова-Белова.⁵⁵

128. 14 липня 2022 року уповноважена при Президентові РФ з прав дитини під час робочої поїздки на Донбас зустрілася з главою «ДНР» Денисом Пушилінім. Однієї з тем їх обговорення було сімейне влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, евакуйованих на російську територію із соціальних установ Донбасу. Обговорюючи цю тему з Денисом Пушилінім, Марія Львова-Белова запропонувала створити єдиний республіканський банк даних дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, за аналогією з тим, як це працює в Росії: **«Это упростит процедуру поиска приемных родителей для детей»**. Дана ідея була підтримана ватажком так званої «ДНР».⁵⁶ Станом на момент подачі цього Подання, при зверненні до бази даних дітей-сиріт можливо побачити, що у графі «регіон» можливо обрати «Донецька Народная Республика (ДНР)»; «Луганская Народная Республика (ЛНР)»; «Запорожская область» та «Херсонская область».⁵⁷
129. Повертаючись з поїздки Донбасом, уповноважена Марія Львова-Белова вивезла до Росії ще одну групу дітей-сиріт для їх подальшого сімейного влаштування: 13 із них вона за сприяння СК РФ і МО РФ вивезла безпосередньо з дитячих закладів Доне-

⁵⁴ Детский омбудсмен Львова-Белова взяла под опеку мальчика из Донбасса.
<https://ria.ru/20220708/rebenok-1801163972.html>

⁵⁵ «Сердце просто екнуло»: многодетная мать Мария Львова-Белова усыновила 16-летнего подростка из Мариуполя. <https://readovka.news/news/104603>

⁵⁶ Мария Львова-Белова договорилась с главой ДНР о развитии сотрудничества.
<http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-dogovorilas-s-glavoj-dnr-o-razvitii-sotrudnichestva>

⁵⁷ Федеральный банк данных о детях-сиротах и детях оставшихся без попечения родителей.
<https://www.usynovite.ru/db/>

- цька, Шахтарська та Макіївки, ще 19 були евакуйовані раніше і приєдналися в Ростові-на-Дону. Також у дописі зазначається, що найближчим часом прийомні сім'ї 6 регіонів Росії візьмуть під опіку 108 дітей із «ДНР». Коментуючи процес підбору прийомних сімей для дітей та оформлення опіки, Марія Львова-Белова назвала цю роботу ювелірною.⁵⁸
130. 22 липня 2022 року Марія Львова-Белова з робочим візитом відвідала Калузьку область. Разом із губернатором Владиславом Шапшею вона зустрілася з прийомними сім'ями, які прийняли дітей-сиріт із Донбасу. До Калуги омбудсмен привезла 9 дітей, на яких тут чекали не тільки прийомні батьки, а й їхні рідні брати та сестри, яких «евакуували» в Росію дещо раніше, і вони вже перебували в сім'ях. Діти, які приїхали з уповноваженою, прилетіли разом із нею з Донбасу 14 липня.⁵⁹
131. 4 та 5 серпня 2022 року уповноважена з прав дитини відвідала «ЛНР», де зустрілась з головою самопроголошеної республіки. Її візит розпочався з наради штабу із синхронізації законодавства РФ і «ЛНР» у сфері опіки та піклування, співголовою якого з російського боку є Марія Львова-Белова. У ній узяли участь, зокрема через відео-конференцв'язок, представники профільних відомств, законодавчої та виконавчої влади обох сторін. Учасники зустрічі обговорили питання юридичного характеру для просування у справі забезпечення права дітей-сиріт на сім'ю та врегулювання процесу передачі дітей з «ЛНР» під опіку російських громадян. Марія Львова-Белова повідомила, що з «ДНР» у російські сім'ї влаштовано під опіку 160 дітей, із них 133 — уже отримали російське громадянство.⁶⁰
132. 5 та 6 серпня уповноважена відвідала «ДНР». На зустрічі з ватажком псевдореспубліки Денисом Пушилїним було погоджено продовжити роботу з влаштування дітей із соціальних установ у російські прийомні сім'ї. Зазначалося, що до вересня мають бути готові документи ще на 100 дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. У російських регіонах активно ведеться робота з підбору для них прийомних батьків.⁶¹
133. 23 серпня 2022 року на сайті російського Управління з питань сім'ї та дитинства була опублікована інформація, що понад 1000 малюків зі «звільненого» Маріуполя вже знайшли нові сім'ї у Тюмені, Іркутську, Кемерово та Алтайському краї. Ще понад 300 малюків перебувають на тимчасовому утриманні у спеціалізованих установах Краснодарського краю та «з нетерпінням» чекають знайомства зі своїми новими родинами. Далі по тексті підкреслюється, що особи, які виявлять бажання усиновити дітей з України, отримають право на спеціальні грошові виплати.⁶² Першочерговий зміст цього допису можливо побачити лише використовуючи спеціальні сервіси з вебархівування сторінок. Якщо перейти за посиланням до публікації, то на сторінці

⁵⁸ В ближайшее время приемные семьи 6 регионов России возьмут под опеку 108 детей из ДНР. <http://deti.gov.ru/articles/news/v-blizhajshee-vremya-priemnye-sem-i-6-regionov-rossii-voz-mut-pod-opeku-108-detej-iz-dnr>

⁵⁹ Мария Львова-Белова посетила Калужскую область и встретилась с приемными семьями, взявшими под опеку детей из ДНР. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-posetila-kaluzhskuyu-oblast-i-vstretilas-s-priemnymi-sem-yami-vzyavshimi-pod-opeku-detej-iz-dnr>

⁶⁰ Давайте дадим им шанс – Мария Львова-Белова о детях-сиротах в ЛНР. <http://deti.gov.ru/articles/news/davajte-dadim-im-shans-mariya-l-vova-belova-o-detyah-sirotaх-v-lnr>

⁶¹ Подросткам Донбасса нужна реабилитация – Мария Львова-Белова о рабочей поездке в ДНР. <http://deti.gov.ru/articles/news/podrostkam-donbassa-nuzhna-reabilitaciya-mariya-l-vova-belova-o-rabochej-poezdke-v-dnr>

⁶² Малыши из Мариуполя ищут новые семьи. <https://archive.ph/q03Uw>

- відображається надпис, що сайт було «взломано», а інформація щодо українських дітей було опублікована «несанкціоновано».⁶³ На нашу думку, інформація на сайті щодо дітей з самого початку відповідає дійсності, а додавання тексту про «взлом» сайту було зроблено з метою приховати власні злочинні дії.
134. У дописі від 25 серпня 2022 року уповноважена повідомила про те, що групи з установ «ДНР» для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, евакуйовані на території Курської та Ростовської областей, незабаром буде розформовано, а приблизно 600 вихованців із пунктів тимчасового розміщення влаштують до дитячих соціальних установ інших регіонів.⁶⁴
135. 16 вересня 2022 року Марія Львова-Белова «привезла» 125 дітей-сиріт із «ДНР» для влаштування в російські сім'ї. Сто з цих дітей прибули до Москви, щоб далі вирушити до своїх прийомних батьків. Літаком з Ростова-на-Дону прилетіли 77 дітей, ще 23 дитини приїхали поїздом з Курська. Їм від 3,5 до 17 років. Десятьох дітей з-поміж тих, хто прибув до столиці РФ, вже передано в прийомні сім'ї: за ними приїхали прийомні батьки з Москви і Московської області. Решту дітей передадуть під опіку в сім'ї найближчим часом. Наприклад, деякі діти того ж дня вирушать зі столиці до Омської та Самарської областей. А наступного тижня уповноважена особисто відвезе кількох дітей до Мурманська та Нижнього Новгорода. Окремо було наголошено на тому, що усі діти, яких привезено, вже отримали російське громадянство. Наприкінці Львова-Белова вказала, що **«готовитися к приезду еще одна группа детей-сирот — из Луганской Народной Республики, это 104 ребенка»**.⁶⁵
136. 22 вересня 2022 року уповноважена «привезла» до Нижегородської області 24 дитини-сироти з «ДНР» для влаштування в прийомні родини. Зустріч дітей із прийомними батьками відбулася на залізничному вокзалі Нижнього Новгорода. Діти влаштовані в дев'ять сімей області групами від двох до п'яти рідних братів і сестер. Їх вік — від 6 до 17 років, але здебільшого це підлітки; деякі з них мають інвалідність. Усі діти, окремо також наголошується, вже отримали російське громадянство.⁶⁶
137. В одному з репортажів російського телеканалу показали сюжет про прийняття Мурманською областю 11 дітей з так званої «ДНР».⁶⁷
138. У серпні росіяни почали «вивозити на оздоровлення» дітей з окупованих Харківської, Запорізької, Херсонської областей. Слід зазначити, що, хоча більшість із батьків давали на це добровільну згоду, ми не можемо виключати психологічного тиску, який зазнавали дорослі на окупованих територіях. З початком українського контрнаступу ці землі були звільнені, а діти «застрягли» в російських дитячих таборах. Тільки із Харківської області до Геленджика було ввезено таким чином понад дві сотні школярів.⁶⁸ Станом на середину жовтня вдалося повернути лише 37 із них. Алгоритм повернення тоді пояснив голова Харківської ОВА Олег Синегубов: **«Навіть якщо ми встановлюємо місцезнаходження дітей на території РФ, то ми повинні їх забирати**

⁶³ Інформація о кибератаке. <https://uvsd.ru/news/important/340-informacija-o-kiberatake.html>

⁶⁴ Марія Львова-Белова: детям Донбасса надо помогать адаптироваться к новой реальности. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-detyam-donbassa-nado-pomogat-adaptirovat-sya-k-novoj-real-nosti>

⁶⁵ Марія Львова-Белова привезла 125 детей-сирот из ДНР для устройства в российские семьи. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-privezla-125-detej-sirot-iz-dnr-dlya-ustrojstva-v-rossijskie-sem-i>

⁶⁶ Марія Львова-Белова привезла в Нижегородскую область 24 ребенка-сироты из ДНР для устройства в приемные семьи. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-privezla-v-nizhegorodskuyu-oblast-24-rebenka-sirot-iz-dnr-dlya-ustrojstva-v-priemnye-sem-i>

⁶⁷ Мурманская область приняла 11 детей из ДНР. <https://www.youtube.com/watch?v=bcaaoK29Kqs>

⁶⁸ Понад дві сотні дітей з Харківської області росіяни вивезли до Геленджика. <https://khp.org/1608811200>

*особисто. Тобто хтось повинен туди поїхати — уповноважена особа. І далі, по суті, їх забрати і повернути в Україну, але цей процес дуже довгий, досить тривалий, небезпечний».*⁶⁹ Схожа історія трапилася і в окупованому Енергодарі. Батьки, які відправили дітей до Краснодарського краю Росії, отримали повідомлення, що школярі «затримуються на відпочинку в Росії на невизначений термін» і ходитимуть там до школи.⁷⁰

139. 7 жовтня 2022 року на сайті уповноваженої РФ з прав дитини з'явилась чергова інформація про те, що за останній тиждень з Донбасу до Росії було вивезено 234 дитини сироти для подальшого влаштування в російські родини. *«Сегодня третий борт за последние несколько дней приземлился на территории аэродрома. Всего мы привезли 234 ребенка. Часть из них поехали в учреждения — это дети, которые находились в пунктах временного размещения Ростовской и Курской областей. Важно, чтобы эти дети могли получать весь комплекс услуг — и образовательных, и медицинских, и социальных, чтобы они могли выстраивать дальнейшую жизнь»,* — зазначила омбудсмен. Далі Андрій Воробйов, губернатор московської області, вказав, що *«Мы стараемся максимально помогать всем, кто принимает детей. У нас более 800 детишек проживает в Подмоскovie, 30 из них уже в семьях, и вот еще порядка 50 прилетело. Мы вместе с Марией Алексеевной сделаем все, чтобы у них тоже был свой дом, своя семья».* Нижче за текстом вказується, що 76 дітей з «ЛНР» вже готуються вирушити до прийомних батьків у чотири регіони — Волгоградську, Ленінградську, Новосибірську і Тюменську області.⁷¹
140. У публікації від 13 жовтня 2022 року зазначається про передачу 24 дитини-сироти з «ЛНР» прийомним сім'ям Новосибірської області. Далі за текстом вказується, що загалом під опіку в прийомні родини буде передано 104 дитини з «ЛНР», які залишилися без піклування батьків. Їх приймають чотири регіони: Волгоградська, Ленінградська, Новосибірська і Тюменська області.⁷²
141. Деякі іноземні видання робили публікації щодо приголомшливих індивідуальних історій окремих родин. Наприклад, Associated Press розповіли про історію хлопця Тимофія з Маріуполя, який був вимушений піклуватись про своїх молодших братів та сестер, щоб вижити. Намагаючись покинути зону активних бойових дій та виїхати з міста, його та інших дітей відмовились вільно пропустити на одному з російських блокпостів, і направили до однієї з лікарень в «ДНР». Надалі чиновники казали Тимофію, що суд позбавить їх матір та її чоловіка опіки над ними, а його молодші брати і сестри поїдуть спочатку в дитячий будинок, а вже потім у нові сім'ї в Росії. Тільки завдяки дивовижним зусиллям окремих людей, зокрема волонтерів, дітей вдалося вивезти до матері у Францію.⁷³ Російське видання Meduza у своїй статті розповіло про іншу історію. Так, Євген, який до вторгнення працював машиністом, після початку повномасштабної війни разом із дітьми місяць ховався від обстрілів у підвалах у Маріуполі,

⁶⁹ В Україну повернули 37 дітей, яких окупанти вивезли з Харківської області. <https://khp.org/1608811254>

⁷⁰ Дмитро Орлов - Енергодарський міський голова. Пост від 23.10.2023, 10:35. <https://t.me/orlovdmytroEn/1184>

⁷¹ Мария Львова-Белова: 234 ребенка-сироты из Донбасса привезены в Россию за последнюю неделю для устройства в российские семьи. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-234-rebenka-siroty-iz-donbassa-privezeny-v-rossiyu-za-poslednyuyu-nedelyu-dlya-ustrojstva-v-rossijskie-sem-i>

⁷² Мария Львова-Белова передала 24 ребенка-сироты из ЛНР приемным семьям Новосибирской области. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-peredala-24-rebenka-siroty-iz-lnr-priemnym-sem-yam-novosibirskoj-oblasti>

⁷³ How Moscow grabs Ukrainian kids and makes them Russian. <https://apnews.com/article/ukrainian-children-russia-7493cb22c9086c6293c1ac7986d85ef6>

- а потім їх та інших мешканців міста «евакуювали» російські військові. Євген опинився у колонії в Оленівці, він проходив так звані «фільтраційні заходи», в той час, як його дітей вивезли до підмосковного пансіонату, з якого їх мало не відправили до прийомної родини. У середині червня Євгену зателефонував син Матвій, та сказав: **«Тату, ти маєш максимум п'ять днів, щоб нас забрати, інакше нас усиновлять»**. Соціальні працівники йому запропонували — або до прийомної сім'ї, або до дитбудинку.⁷⁴
142. 21 жовтня в рамках «евакуації» окупанти вивезли в окупований Сімферополь 46 вихованців Херсонського обласного будинку дитини.⁷⁵ 23 жовтня з Олешківського дитячого будинку-інтернату Херсонської області до клінічної психіатричної лікарні №5 (село Строгонівка Сімферопольського району, Крим) вивезли 12 дітей віком від 8 до 18 років з інвалідністю I, II та III групи.⁷⁶
143. Заслугують на увагу слова уповноваженої під час виступу у підсумковому форумі «Спільнота», організованому Громадською палатою Російської Федерації. За словами Марії Львової-Белової, апарат уповноваженого отримав велику кількість звернень від російських родин, готових прийняти дітей із Донбасу, зокрема сімейні групи з кількох братів і сестер. **«Сейчас около 350 детей у нас в приемных семьях. Дети долгое время были в учреждениях. Это ли не единство, это ли не патриотическое чувство, когда чужих детей не бывает и все наши?»**, — зазначила вона. Уповноважена зробила висновок, що діти Донбасу стали відчувати себе своїми у складі Росії і це спільна заслуга держави і суспільства.⁷⁷
144. У листопаді уповноважена відвідала окуповану Росією частину Запорізької області. У Мелітополі Марія Львова-Белова провела нараду з керівниками регіональних органів влади, зокрема міністерств освіти, охорони здоров'я, праці та соціальної політики. На нараді було порушено тему інтеграції дітей у російський освітній простір. **«Понимаем, что есть вопросы с образованием детей и их обучением в рамках украинской системы образования. Мы должны перестроить их на российскую систему, чтобы детям стали понятны новые возможности, которые перед ними открывает Российская Федерация»**, — зазначила омбудсмен.⁷⁸
145. У звіті Amnesty International від 10 листопада 2022 року підіймається питання примусового вивезення українських дітей. Так, дітей, які намагалися втекти без батьків чи інших опікунів на контрольовану Україною територію, зупиняли на російських блокпостах і передавали під опіку підконтрольній Росії владі в Донецьку. Окремо наводиться приклад 11-річного хлопчика, якого під час фільтрації відлучили від матері. Він сказав Amnesty International: **«Вони відвели мою маму в інший намет. Її допитували... Мені сказали, що мене заберуть від мамі... Я був**

⁷⁴ «Пап, у тебя есть максимум пять дней, чтобы нас забрать» «Медуза» рассказывает историю мариупольца, который прошел через плен и знаменитую колонию в Еленовке — и не дал россиянам усыновить его детей.

<https://meduza.io/feature/2022/11/03/pap-u-tebya-est-maksimum-pyat-dney-chtoby-nas-zabrat>

⁷⁵ Російські загарбники продовжують викрадати дітей на Херсонщині. <https://t.me/khersonskaODA/1350>

⁷⁶ Окупанти вивезли з Херсонщини до Криму 12 дітей з інвалідністю. <https://www.unian.ua/war/okupanti-vivezli-z-hersonshchini-do-krimu-12-ditey-z-invalidnistyu-12021222.html>

⁷⁷ Мария Львова-Белова: дети Донбасса начинают чувствовать себя своими. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-deti-donbassa-nachinayut-chuvstvovat-sebya-svoimi>

⁷⁸ Мария Львова-Белова: будем решать проблемы безнадзорных детей в Запорожской области. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-budem-reshat-problemy-beznadzornyh-detej-v-zaporozhskoj-oblasti>

*шокований... Вони нічого не сказали про те, куди їде моя мама... Відтоді я не чув про неї».*⁷⁹

146. Питанню примусової депортації Українських дітей було присвячено одну з доповідей Інституту вивчення війни (Institute for the study of war), яка була опублікована 16 листопада 2022 року. У доповіді зазначається, що російські джерела та довірені особи відверто рекламують примусове всиновлення українських дітей у російські родини. Відомі російські «мілблогери» 9 листопада 2022 року почали тиражувати багатосерійний документальний серіал про кількох українських дітей із Донбасу, яких усиновили у російські сім'ї. У документальному серіалі стверджується, що тільки у 2022 році російські чиновники евакуювали з Донбасу понад 150 000 дітей.⁸⁰
147. Ми хочемо більш детально зупинитись на багатосерійному документальному серіалі, про який йде мова у попередньому пункті.
148. У першому епізоді розповідається про родину Богачевих, які прийняли трьох дітей з Донбасу — Дар'ю, Стаса та Анастасію. Вказані діти є братами та сестрами, та народились у селі Вікторівка Волноваського району. Приймочна матір Галина вказує, що початково вони очікували одну дитину — дівчинку, однак згодом їм зателефонували і сказали, що усього їх буде троє.⁸¹
149. У другому сюжеті розповідають про родину Романових. Дітей самостійно виховує Ліліана Романова, колишня працівниця органів міліції. У родині двоє хлопців з України — Олександр з Макіївки (Донецька область) та Святослав з селища Таврія (Херсонська область). Ліліана вказує, що перший раз зустрілася з хлопцем Олександром у дитячому таборі в Одинцово. Розповідаючи про зустріч з Святославом, жінка каже, що він не хотів йти до родини. Наприкінці текстом вказується, що Ліліана зі всіма своїми дітьми обов'язково займається «військово-політичним вихованням».⁸²
150. У третій частині розповідається історія одразу трьох родин. У першій родині Рижикових проживає чотири дитини, які до цього проживали у Донецьку. У текстовому форматі зазначається, що всі батьки пройшли спеціальні курси з прийому дітей, які прибули з зони бойових дій. Друга родина Зайцевих взяла під опіку (всиновила) хлопця Сергія з міста Нікольське, що під Маріуполем. Хлопець розповідає, що його нові батьки приїжджали до нього у дитячий будинок. В останній родині, Єркульових, виховують дівчину Аліну. Також у неї є сестра Ангеліна, яка проживає окремо. Дівчини проживали в Донецьку.⁸³
151. У передостанній частині розповідається історія двох родин. У першій, Белоусових-Слосінових, перебуває десятирічний хлопець Данило. Хлопець зустрів нових прийомних батьків 23 квітня 2022 року. Він проживав у Донецьку, а в 2020 році його матір загинула внаслідок обстрілів. Після цього він знаходився в інтернатних закла-

⁷⁹ Ukraine: Russia's unlawful transfer of civilians a war crime and likely a crime against humanity – new report. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/11/ukraine-russias-unlawful-transfer-of-civilians-a-war-crime-and-likely-a-crime-against-humanity-new-report/>

⁸⁰ RUSSIAN OFFENSIVE CAMPAIGN ASSESSMENT, NOVEMBER 16. <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-november-16>

⁸¹ Детство. Возвращение — 1 серия. <https://t.me/voenkorKotenok/41990>

⁸² Детство. Возвращение — 2 серия. <https://youtu.be/LemozQ-wykY>, <https://t.me/voenkorKotenok/42271>

⁸³ Детство. Возвращение — 3 серия. <https://youtu.be/VV-bgnH--6I>, <https://t.me/voenkorKotenok/42532>

- дах. Друга родина, Шемякіних, одразу взяла під опіку 9 дітей. Вони проживали у селі Набережне Донецької області.⁸⁴
152. В останньому епізоді розповідається про родину Євсюкових. У родині знаходяться дівчина Ірина, та її молодші брати. В 2014 році діти виїхали з Донецька, та у подальшому знаходились у Сніжному (Донецька область). В 2017 році діти залишились без батьків. В сюжеті беруть коментар у бабусі, яка знаходиться в Маріуполі.⁸⁵
153. Дані пропагандистські відео було створено «Інститутом розвитку інтернету».⁸⁶ Проглядаючи дані епізоди, одразу виникають запитання щодо того, чи намагались дійсно знайти рідних та близьких цих дітей (з усіх епізодів тільки в останньому було показано родича дітей), чому не було ініційоване питання про передачу цих дітей безпечним шляхом до України. Окрім того, можливо зробити висновок, що хоча офіційні посадові особи РФ намагаються наголосити на «опіці та піклуванні», а не на «всиновленні», з даних матеріалів чітко вбачається, що діти передаються під фактичне безстрокове виховання нових батьків, що за своєю суттю мало чим відрізняється від всиновлення. Про юридичну відмінність між останніми поняттями мова буде йти в одному з наступних розділів.
154. За даними директора громадської організації «Інститут стратегічних досліджень та безпеки» (Україна) Павла Лисянського, росіяни змінюють імена та прізвища депортованих українських дітей, що у подальшому істотно ускладнює їхній пошук. Нові «батьки» дитини можуть змінювати ім'я, прізвище та давати своє ім'я по батькові. **«Примером, є хлопчик Сашко. Дитину віддають у нову “сім'ю”. Новий “батько” каже дитині: “У мене була мрія мати сина, назвати його Денисом. Будеш Денисом”. Що дитина може зробити?»** – зазначив Павло Лисянський.⁸⁷
155. 23 грудня 2022 року одне з російських видань розповіло про родину Токушевих, що проживає у Тюменській області. Усього у родині виховують 11 дітей, трьох з них нещодавно привезли з так званої «ЛНР». Як вказує Станіслав (приймний батько): **«Предложили нам ребятишек. Сначала так, невзначай: «Посмотрите». Мы такие: «Ну да, хорошо». «Подумайте, будете брать — не будете». Мы с супругой думаем: «Ну месяц, подумать». Через час пишут: «Ну всё, подумали? Ну всё, вы берете?» Мы шокированы были».**⁸⁸ Важливим є підкреслити саме швидкість передачі дітей до родини. Не складно помітити, що саме щодо українських дітей існує особливе ставлення, яке полягає у прискореній процедурі їх передачі.
156. Наприкінці грудня 2022 року організацією Molfar було опубліковано власне розслідування, присвячене питанню примусової депортації українських дітей. За встановленими даними, однією з відповідальних за примусове переміщення є місія (ініціатива) «Дітям — у руки». Очолює дану місію уповноважена Марія Львова-Белова. Схема взаємодії фонду з бойовиками так званих «Л/ДНР» така: спочатку військові «Л/ДНР» знаходять дітей. Це можуть бути як і сироти, що осиротіли внаслідок агресивної війни Росії проти України, так і діти, батьки яких, згідно з постановою окупаційної влади,

⁸⁴ Детство. Возвращение — 4 серия. https://www.youtube.com/watch?v=q8_G_W7ceTU, <https://t.me/voenkorKotenok/42776>

⁸⁵ Детство. Возвращение — 5 серия. <https://www.youtube.com/watch?v=rcPIVffH6Y&t=1s>, <https://t.me/voenkorKotenok/42929>

⁸⁶ Інститут розвитку інтернету. <https://ири.рф>

⁸⁷ Росіяни змінюють імена та прізвища депортованих дітей, що ускладнює їхній пошук, — правозахисники. <https://zmina.info/news/rosiyany-zminyuyut-imena-ta-prizvyshha-deportovanyh-ditej-shho-uskladnyuye-yihnij-poshuk-pravozahysnyky/>

⁸⁸ 11 детей Токушевых. Как живут многодетные тюменцы, приютившие сирот из ЛНР, — история. <https://72.ru/text/gorod/2022/12/23/71881781/>

були позбавлені батьківських прав. Після цього бойовики передають дітей до штабу «Дітям — у руки», який займається депортацією та подальшою долею дітей. На практиці, як зазначають дослідники, схема дещо складніша і вимагає участі певної кількості проміжних партнерських організацій, серед яких російський Червоний хрест, благодійний фонд «Гольфстрим» та інші.⁸⁹

157. 7 лютого 2023 уповноважена вкотре відвідала так звані «ЛНР» та «ДНР». Під час робочої наради з ватажком «ЛНР» було порушено питання включення відомостей про дітей-сиріт «ЛНР» до федерального банку даних про дітей, які залишилися без піклування батьків, що підвищить шанси дітей на влаштування в прийомну родину. За словами уповноваженої, понад 450 дітей перебувають в установах «ЛНР», тоді як у базі опікунів і піклувальників значиться тільки 37 родин. **«Понимаем, что потребность привлечения семей из других регионов существует, поэтому сейчас мы оценим, кому первоначально можем оказать помощь в виде семейного устройства»**, — вказала омбудсмен. Заслужують на увагу слова про залучення родин з інших регіонів. Мова йде про продовження передачі українських дітей до родин з РФ.⁹⁰ Робоча поїздка уповноваженої до «ДНР» була присвячена відпрацюванню нових підходів у сфері захисту дитинства, підтримці сімей, а також реорганізації дитячих будинків-інтернатів. Також було оголошено про початок проєкту «Каждый ребенок Донбасса — в семье». Хоча у тексті уникають прямих вказівок на всиновлення, вказано, що ті діти, кровних родичів яких не вдасться знайти, будуть влаштовуватися до «замещающих семей».⁹¹
158. 14 лютого 2023 року Єльською школою публічного здоров'я було опубліковане масштабне дослідження з приводу вивезення українських дітей до території Росії. Вдалось встановити, що в РФ діє система з 43 дитячих таборів, де перебувають українські діти. У 32 з них діти проходять перевиховання в спеціальних класах, що включає вивчення російської версії історії, культури та суспільства. У деяких випадках діти також проходять військовий вишкіл. Цілком ймовірно, що метою цих дій є інтеграція українських дітей у російське суспільство.⁹²
159. 16 лютого Львова-Белова зустрілась з президентом РФ Володимиром Путіним. Частина обговорюваних питань стосувалася опіки над дітьми-сиротами з Донбасу та дитячої соціальної інфраструктури в нових регіонах. **«Трагедия, которая происходит на Донбассе, затрагивает, конечно, и совсем маленьких наших граждан, детей, к сожалению, это так. Восемь лет — за время этой неприкрытой агрессии на Донбассе против наших людей, конечно, страдали дети. И институт Уполномоченного этим [вопросом] активно занимался. Сейчас эта работа продолжается»**, — заявив Президент. Як далі розповіла уповноважена, дітей-сиріт із республік Донбасу взяли під опіку родини з 19 регіонів Росії. Це стало можливим завдяки зняттю правових бар'єрів за підтримки глави держави.⁹³

⁸⁹ Ukrainian children stolen by Russia: how many have been taken, who is behind it, whereabouts of children. https://www.molfar.global/en-blog/ukrainian-children-stolen-by-russia?utm_source=%C2%A0twitter&utm_medium=naver&utm_campaign=dity_eng

⁹⁰ Мария Львова-Белова: в ЛНР выстраиваем нормативно-правовую базу в сфере детства. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-v-lnr-vystraivaem-normativno-pravovuyu-bazu-v-sfere-detstva>

⁹¹ Мария Львова-Белова: в ДНР запущен проект «Каждый ребенок Донбасса – в семье». <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-v-dnr-zapushen-proekt-kazhdyj-rebenok-donbassa-v-sem-e>

⁹² RUSSIA'S SYSTEMATIC PROGRAM FOR THE RE-EDUCATION & ADOPTION of UKRAINE'S CHILDREN. <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data>

⁹³ Мария Львова-Белова на встрече с Президентом России: Важно, чтобы мы не действовали по шаблонам. <http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-na-vstreche-s-prezidentom-rossii-vazhno-chtoby-my-ne-dejstvovali-po-shablonam>

160. У новині від 29 березня 2023 року зазначається про візит омбудсмена до так званої «ДНР», де вкотре обговорювали питання під'єднання псевдореспубліки до федерального банку даних про дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. Уповноважена зазначила, що «ДНР» стане першим регіоном, який під'єднають до банку.⁹⁴ У пункті 128 ми вказували, що наразі у цьому федеральному банку вже наявна можливість обрати окуповані території України. Таким чином, це лише питання часу, колу всі механізми будуть налагоджені, та українські діти з'являться у цьому банку даних.
161. Діти, яких вдалось повернути до України з території РФ, розповідають про умови їх перебування. Так, дівчину Анастасію з Херсона, як зазначається, росіяни хотіли відправити в інтернат за Урал. Вони обіцяли дівчинці життя у гуртожитку, російський паспорт, а потім дім у державі агресора. Дівчинку не випускали з Криму близько 4 місяців і весь цей час вона була в розлуці зі своєю мамою і домом.⁹⁵ За словами 16-річного Віталія, під час перебування у таборі в Криму все навколо було завішане словом «Росія», у коридорі стояла статуя президента РФ з написом «путін — цар», а кожен ранок починався з російського гімну. Хто відмовлявся співати, у того забирали телефон, порцію їжі та можливість сходити в душ протягом 4 діб. Тих з дітей, хто мав проукраїнську позицію, били залізною палицею. Також дітям розповідали про злочини українців.⁹⁶ 16-річну Ніну змусили носити російську форму і пройти воєнну підготовку: стріляти, кидати гранати та долати смугу перешкод. Це був обов'язковий елемент перебування у реабілітаційному центрі в Криму.⁹⁷ Дівчина Євгенія з Херсону, якій 15 років, також опинилися в таборі в Криму. Хоча спочатку мова йшла про перебування у таборі протягом 2 тижнів, згодом дитину відмовились повертати матері. Як вдається дізнатись, організатори табору носили одяг з літерами “Z”, а українських дітей називали «нацистами» та «хохлами». Щоранку вони змушували дівчину та її однокласників співати на лінійці гімн РФ й ходити у російську школу. А тим, хто відмовлявся, погрожували посадити в слідчий ізолятор й наприкінці навчального року відправити в дитбудинок.⁹⁸ Хоча цих дітей було повернуто, ми хочемо звернути увагу саме на умови перебування у цих таборах, які є надзвичайно важливими в контексті перебування дітей на території РФ.
162. 1 травня 2023 року уповноважена Марія Львова-Белова надала інтерв'ю Vice News. На одне з перших питань ведучої про необхідність евакуації дітей до третьої країни, як того вимагає Женевська конвенція, омбудсмен одразу відповіла, що територія так званих «ДНР» та «ЛНР» не є Україною, та що їх незалежність була офіційно визнана РФ. На одне з інших питань про те, чи є мета спонукати дітей, які знаходяться в таборах (місцях тимчасового утримання), залишатися у подальшому в Росії, Львова-Бело-

⁹⁴ Марія Львова-Белова: в Донецької Народної Республіки з'явиться передовий реабілітаційний центр.

<http://deti.gov.ru/articles/news/mariya-l-vova-belova-v-doneckoj-narodnoj-respublike-poyavitsya-peredovoj-reabilitacionnyj-centr>

⁹⁵ Настю з Херсона росіяни хотіли відправити в сиротинець за Урал.

<https://saveukraineua.org/tpost/mzhznoa4d1-nastyu-z-hersona-rosyani-hotli-vdpraviti>

⁹⁶ У деяких однолітків Віталій бачив синці на тілі.

<https://saveukraineua.org/tpost/ypprsappb1-u-deyakh-odnoltkv-vtali-bachiv-sints-na>

⁹⁷ Змусили носити російську форму і пройти воєнну підготовку.

<https://saveukraineua.org/tpost/8epc344661-zmusili-nositi-rosisku-formu-proiti-vonn>

⁹⁸ Росіяни не збиралися віддавати дітей.

<https://saveukraineua.org/tpost/k9p7sk4ec1-rosyani-ne-zbiralisy-vddavati-dtei>

ва без зайвих вагань відповіла, що ці діти вже в Росії, адже вони з тих регіонів, які визнали себе Росією. Наостанок, ведуча поставила питання про надання українським дітям російського громадянства. Омбудсмен вказала, що не вважає надання громадянства знищенням ідентичності дітей, та спробувала перевести відповідальність на Україну, де наразі, на її думку, знищують усе, що пов'язано з Росією.⁹⁹

163. У повторному сюжеті Vice News щодо депортації від 28 червня 2023 року журналістам вдалось відвідати один з таборів, де перебувають українські діти. При спілкуванні з дітьми щодо їх ідентифікації, а також на питання до хлопця з Маріуполя щодо ставлення до України та Росії, діти відмовились відповідати через явний тиск з боку адміністрації закладу. Також у сюжеті розповідається історія хлопця Артема, якого було повернуто з Росії. Хлопець вказує, що його змушували вивчати російський гімн. На фото, яке показала матір хлопця, він сидить в російській військовій формі. Коментуючи фото Артем розповідає, що він проходив військову підготовку, в рамках якої йому пояснювали як правильно одягати військову уніформу та бронезилет.¹⁰⁰
164. 6 серпня 2023 російське видання «Верстка» опублікувала розслідування щодо того, як діти з окупованих територій України проходять навчання у закладах СК Росії. Вказано, що після початку повномасштабного вторгнення в Україну СК, на чолі з Олександром Бастрікінім, взяло «шефство» над вивезеними в Росію дітьми з окупованих територій України. Слідчі почали приїжджати в соціальні установи, куди тимчасово поміщали українських сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, привозити гуманітарну допомогу і дарувати подарунки. А голова комітету одразу ж доручив відомчим кадетським корпусам підготуватися до прийому школярів із так званих «ДНР» і «ЛНР». До вересня 2022 року кадетську форму одягли понад 40 дітей із Донбасу, зокрема зі статусом сиріт.¹⁰¹ Відповідно до даних журналу СК, з лютого 2022 по березень 2023 року співробітники відомства вивезли 323 дитини з Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, зокрема 181 дитину-сироту. 78 дітей вступили до освітніх установ РФ, зокрема до кадетських корпусів та академій СК (дітей-сиріт — 28 осіб).¹⁰² Також у публікації вказується про фактичне ідеологічне перевиховання дітей під час навчання. В дітях виховують любов до Росії, а також налаштовують їх проти України, країни, де вони народились та протягом довгого часу проживали.

В. ВІДОМОСТІ, ОТРИМАНІ ХАРКІВСЬКОЮ ПРАВОЗАХИСНОЮ ГРУПОЮ БЕЗПОСЕРЕДНЬО ВІД ПОТЕРПІЛИХ, СВІДКІВ, ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Свідок (потерпілий) № 1

165. 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала військову інтервенцію в Україну, що призвело до початку прямого збройного конфлікту.

⁹⁹ The Russian Woman Accused of 'Stealing' Ukrainian Children | Exclusive Interview. <https://www.youtube.com/watch?v=Ei4xLdv2gYE>

¹⁰⁰ Stealing Ukraine's Children: Inside Russia's Camps. <https://www.youtube.com/watch?v=RNAAC1kX5kE>

¹⁰¹ «Следственный комитет всегда рядом». <https://verstka.media/podrostki-iz-donbassa-v-kadetskih-kokrupusah-rossii>

¹⁰² ДЕТИ ДОНБАССА: ПРАВО НА ЗАЩИТУ. <https://pressa.sledcom.ru/ZHurnal/Magazine-3-2023/item/1809039/>

166. Під час широкомасштабного вторгнення пан Д., його дружина пані Є. та їхній син П. проживали у селищі Куп'янськ-Вузловий, розташованому в Куп'янському районі Харківської області.
167. Населений пункт Куп'янськ-Вузловий був окупований 27 лютого 2022 року. Можливість виїхати на підконтрольну Україні територію під час окупації була відсутня.
168. У день перед контрнаступом збройних сил України, приблизно 06 вересня 2022 року, дружина і син пана Д. перебували в селищі Куп'янськ-Вузловий, у матері пані Є.
169. Сам пан Д. перебував у місті Куп'янськ.
170. У ніч стався контрнаступ збройних сил України, і сім'я опинилася по різні боки бойових дій — місто Куп'янськ було деокуповане, у ньому було відновлено українську владу. А населений пункт Куп'янськ-Вузловий продовжував перебувати під контролем російських військових. Пан Д. втратив як будь-який зв'язок із сином і дружиною, так і можливість проїзду до них.
171. 23 вересня 2022 року пан Д. був змушений евакуюватися в місто Харків, оскільки місто Куп'янськ перебувало під постійними обстрілами.
172. Перебуваючи в Харкові, 25 вересня 2022 року пан Д. побачив сюжет по російському каналу НТВ, у якому показували його сина П. З розповіді сина по телебаченню він дізнався, що сам П., пані Є. та її брат намагалися у складі колони місцевих цивільних мешканців евакуюватися в безпечне місце. Дорогою ця колона була обстріляна військовими збройних сил Росії. Пані Є. загинула на місці, а П. отримав осколкові поранення. Разом із тими, хто вижив, він намагався повернутися назад до населеного пункту Куп'янськ-Вузловий, але дорогою його захопили російські військові і доставили в центральну дитячу клінічну лікарню міста Луганськ.
173. Пан Д. спробував зв'язатися з сином, лікарнею, в якій він перебував, а також з адміністрацією міста Луганськ. Однак, всі спроби виявилися безрезультатними.
174. Через тиждень пану Д. вдалося зв'язатися з волонтерами міста Луганська і через них дізнатися додаткову інформацію про сина.
175. Безпосередньо із сином пану Д. розмовляти не дозволяли.
176. Можливості перетнути кордон України і особисто приїхати до Луганська у нього не було, оскільки він був військовозобов'язаним.
177. Приблизно за 10 днів пан Д. отримав інформацію від волонтерів із Луганська, що якщо протягом найближчого часу до його сина не приїде будь-хто з рідних, то розпочнуть процедуру його передання до дитячого будинку з подальшим відправленням на територію Росії.
178. Щоб уникнути депортації, пан Д. попросив бабусю його сина пані К. (матір його покійної дружини), поїхати до П. до Луганська, заїхавши на територію Росії через одну з Європейських країн. Також пан Д. надав їй нотаріальну заяву, якою дозволив П. перетинати державний кордон у супроводі пані К.
179. Коли пані К. приїхала до Луганська, її пустили до П., але попередньо попередили, що українські нотаріальні документи місцева окупаційна влада не визнає і забрати П. є можливість тільки на територію Росії.
180. Також пані К. і П. запропонували почати процедуру отримання російського громадянства, пропонуючи відразу видати квартиру, а також пенсію в Росії.
181. Після відмови пані К., їй разом з онуком запропонували вирушити в місто Єйськ Краснодарського краю з метою проходження подальшого лікування і реабілітації П. в пансіонаті «Єйськ», на що вона погодилася.

182. Під час проходження реабілітації в місті Єйськ до них неодноразово приїжджали представники адміністрації Краснодарського краю та міста Краснодар з наполегливими рекомендаціями оформити російське громадянство, а також пропонували різні матеріальні блага. На всі подібні пропозиції пані К. відповідала відмовою, на що отримала відповідь, що в іншому разі вона не зможе покинути з П. територію Росії. Як єдину можливість виїхати з Росії, вони називали необхідність або особистої присутності пана Д., або оформлення ним нотаріального дозволу винятково у російського нотаріуса.
183. За час перебування в місті Луганськ і місті Єйськ, у П. кілька разів брали інтерв'ю репортери російських телевізійних каналів, щоразу зазначаючи у своїх передачах, що колону, рухаючись у якій він дістав поранення, було обстріляно українськими військовими.
184. Через місяць перебування в місті Єйськ, пані К. і П. зібралися і поїхали через територію Росії на кордон з Латвією в надії, що можна буде вирішити проблему з виїздом на місці. У підсумку під час перетину кордону Росії у них не зажадали жодних додаткових документів.
185. Наразі П. перебуває в Чехії з бабусяю, проходить реабілітацію, відвідує чеську школу.

***Інформація, яку вдалось отримати
від органів місцевої влади у місті Маріуполь***

186. 05 червня 2023 року Харківською правозахисною групою було підготовлено та направлено запит до Маріупольської міської ради. У запиті було поставлено три питання про можливість отримання інформації про: 1. Дані щодо дитячих будинків міста Маріуполь. Зокрема тих, які не вдалось евакуювати, і діти яких опинились під окупацією РФ; 2. Дані щодо незаконної депортації дітей з міста (що залишились без опіки батьків; діти сироти та інші); 3. Свідків депортації українських дітей з міста Маріуполь.
187. 13 червня 2023 року отримано відповідь від Виконавчого комітету Маріупольської міської ради. Було повідомлено, що серед сімейних форм виховання, зафіксовано факт депортації 5 дітей дитячого будинку сімейного типу, яких виявили російські військові в бомбосховищі багатопверхового будинку без законного представника та вивезли на територію РФ, обмежив право евакуації на підконтрольну Українській владі територію.
188. Також міській раді відома інформація про депортацію групи дітей-сиріт/дітей, позбавлених батьківського піклування, які мешкали в гуртожитку закладу професійно-технічної освіти. Без права вибору, підлітків було вивезено на тимчасово окуповану територію, а потім в РФ.
189. Відомі випадки, коли під час активних бойових дій в м. Маріуполі, російські військові вивозили опікунів з підопічними дітьми до тимчасово окупованих територій та РФ, обмежуючи можливість евакуації на підконтрольну Українській владі територію.

***Інформація, яку вдалось отримати від органів місцевої влади
у Херсонській області***

190. 15 червня 2023 року Харківською правозахисною групою було підготовлено та направлено запит до Херсонської обласної (військової) державної адміністрації. У запиті ставиться питання про можливість отримання інформації щодо дитячих будинків (інтернатних закладів) у місті Херсон та області, вихованців яких депортували до Росії.

191. 07 липня 2023 року Харківською правозахисною групою було отримано відповідь від Херсонської обласної (військової) державної адміністрації.
192. У відповіді зазначається, що департаменту соціального розвитку обласної державної адміністрації підпорядковується комунальний заклад Херсонської обласної ради «Олешківський дитячий будинок-інтернат». Даний заклад знаходиться на тимчасово окупованій території Херсонської області. У жовтні 2022 року окупаційною владою змінено керівництво та деяких працівників закладу. За уточненою інформацією керівника дитячого будинку-інтернату, остання зафіксована кількість дітей у закладі складала 101 вихованець/підопічний, з яких: 12 вихованців забрали батьки, 4 дитини померли, 1 перебуває на лікуванні. На момент відповіді відомо, що 84 вихованців/підопічних вимушено евакуювали під приводом реабілітації та відпочинку до тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим.
193. За наявною інформацією, батьки 4-х вихованців/підопічних забрали дітей з території РФ, наразі перебувають за кордоном та 1 дитину, позбавлену батьківського піклування, повернули до міста Херсон.
194. Крім того, у підпорядкуванні Департаменту здоров'я обласної державної адміністрації знаходиться дитячий інтернатний заклад охорони здоров'я комунальне некомерційне підприємство «Херсонський обласний Будинок дитини» Херсонської обласної ради, для медико-соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, тимчасово влаштованих у зв'язку зі скрутними матеріально-побутовими умовами сім'ї, хворобою, та дітей з інвалідністю.
195. За інформацією адміністрації зазначеного закладу, 02 вересня 2022 року окупаційними силами вивезено за кордон (Московська область, м. Красногорськ) двох дітей закладу, з яких 1 дитина — позбавлена батьківського піклування, 1 тимчасово влаштована. Зазначена інформація отримана від працівника, який на момент події працював в закладі.
196. 21 жовтня 2022 року, представниками окупаційної влади, примусово депортовано на непідконтрольну Україні територію до м. Сімферополь 46 вихованців закладу. Із них:
 - дітей позбавлених батьківського піклування — 18;
 - без статусу — 19;
 - влаштованих тимчасово — 9 дітей.
197. За не уточненою інформацією медичного працівника, який в той день супроводжував дітей при вивезенні, 11 дітей (хворих на коронавірусну інфекцію COVID-19) було направлено до Сімферопольської інфекційної лікарні, 17 дітей із грудної групи закладу — до Сімферопольського будинку дитини, молодша та старша групи — до санаторію «Опушки» в Сімферопольському районі.
198. Зазначено, що окупаційною владою також вивезено всі особові справи дітей та їх медичні історії хвороб.

***Інформація, яку вдалось отримати від органів місцевої влади,
правоохоронних органів, та установ з виховання дітей
у Харківській області***

199. 15 червня 2023 року Харківською правозахисною групою було підготовлено та направлено запит до Харківської обласної військової адміністрації.
200. 22 червня 2023 за вищезазначеним запитом було отримано відповідь.

201. Як зазначається, за оперативною інформацією Комунального закладу «Куп'янська спеціальна школа» Харківської обласної ради від 13.02.2023 № 04-15/9 було повідомлено про 13 учнів спеціальної школи, яких вивезено з території Харківської області до РФ. На момент відповіді 9 дітей повернуто батькам, решту дітей не повернули.
202. За інформацією Вільхуватського сільського голови Харківської області Василя Сорокіна у вересні 2022 року 18 учнів (із них: 18 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) комунального закладу «Вільхуватський ліцей Вільхуватської сільської ради» були примусово депортовані до РФ. Місце знаходження дітей невідомо. На сьогодні 4 дітей повернуто в Україну.
203. Від директора комунального закладу «Вільхуватський ліцей Вільхуватської сільської ради» вдалось отримати інформацію, що група дітей з місцевого закладу реабілітації (обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Надія», с. Вільхуватка) після початку окупації була взята під опіку керівником дитячого будинку сімейного типу. У вересні 2022 року вказана група дітей була вивезена до території РФ, їх подальша доля на момент надання інформації невідома.
204. Також військовою адміністрацією було додатково направлено запит до Головного управління Національної поліції в Харківській області.

***Відповідь Національної поліції України від 29 червня 2023
(запит було направлено Харківською військовою адміністрацією)***

205. У відповіді повідомляється, що до 30 березня 2023 слідчими слідчого управління здійснювалося досудове розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 12022221320000141 від 18.10.2022 за ч. 1 ст. 438 КК України за фактом вивезення 08.09.2022 учнів комунального закладу «Куп'янська спеціалізована школа» військовослужбовцями ЗС РФ на тимчасово окуповану частину Луганської області. 30.03.2023 постановою прокурора у вказаному кримінальному провадженні визначено орган досудового розслідування — Головне слідче управління Служби безпеки України.
206. Також наразі слідчими слідчого управління здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 22022220000002615 від 11.08.2022 за ч. 4 ст. 111-1 КК України, ч. 2 ст. 332 КК України за підозрою мешканця міста Куп'янськ, який провадив господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором, здійснюючи пасажирські перевезення, і влітку 2022 року організував незаконне переправлення осіб через державний кордон України, а саме вивезення дітей з тимчасово окупованої території Куп'янського району Харківської області до дитячого санаторно-оздоровчого центру «Медвежонок» в Російській Федерації.

***Відповідь, отримана від комунального закладу
«Куп'янська спеціальна школа»***

207. Отримавши інформацію від Харківської обласної військової адміністрації та Національної поліції, 29 червня 2023 року Харківською правозахисною групою зроблено додатковий запит до комунального закладу «Куп'янська спеціальна школа» з метою отримати більш детальну інформацію щодо випадків депортації.

208. У відповіді спеціальної школи від 05 липня 2023 року вказується, що 11 учнів повернуто на даний час до батьків. Не повернуто двох дітей, бо мати не виявляє бажання їхати за дітьми.

***Інформація, яку вдалось отримати
від органів місцевої влади у Луганській області***

209. 17 липня 2023 року ХПГ направлено запит до Луганської обласної військової адміністрації з метою отримати інформацію про випадки примусової депортації українських дітей в області.
210. Так, у відповіді військової адміністрації від 25 липня 2023 року вказано наступне.
211. В області функціонує Луганський обласний будинок дитини № 2, в якому виховуються діти віком від 0 до 3 років, які не були депортовані до Російської Федерації. 24.02.2022 всі діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, евакуйовані із закладів освіти обласного підпорядкування за кордон.
212. За інформацією Головного управління Національної поліції в Луганській області та військових адміністрацій населених пунктів станом на 21.07.2023 до Національного інформаційного бюро надано відомості щодо можливої депортації 98 неповнолітніх осіб.
213. На виконання доручення Віце-прем'єр-міністра України — Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 16.06.2022 № 15131/0/1-22 до розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.05.2022 № 434-р облдержадміністрацією здійснюється інформування (за встановленою формою) державного підприємства «Український національний центр розбудови миру», яке виконує функції Національного інформаційного бюро відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, щодо дітей, які були депортовані з України на територію держави-агресора чи третіх країн або примусово переміщені на тимчасово окуповану територію України.

***Інформація, яку вдалось отримати
від органів місцевої влади у Донецькій області***

214. 17 липня 2023 року ХПГ направлено запит до Донецької обласної військової адміністрації з метою отримати інформацію про випадки примусової депортації українських дітей в області.
215. 02 серпня 2023 року була отримана відповідь, у якій зазначено, що внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України та проведення на території Донецької області активних бойових дій з 24.02.2022 облдержадміністрацією, органами місцевого самоврядування вжито усіх можливих заходів щодо тимчасового переміщення (евакуації) дітей із закладів інституційного догляду та виховання з цілодобовим перебуванням на безпечну територію в межах України або за кордон.
216. За оперативною інформацією, отриманою від служб у справах дітей області, станом на 01.07.2023, з території області вивезено (виїхали) на територію РФ 146 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

ІХ. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

А. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

217. Злочин геноциду, як відомо, характеризується наявністю подвійного умислу: злочинець не тільки вчиняє безпосередньо діяння, що у нашому випадку полягає у примусовому переміщенні дітей відповідної групи з однієї в іншу, а і робить це зі спеціальним наміром, який полягає у повному або частковому знищенні національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої.

218. У контексті доведення вчинення геноциду, найбільш складним постає саме зазначений спеціальний намір, який також прийнято називати *dolus specialis*. Як було вказано у справі Акаєсу:¹⁰³

498. Геноцид відрізняється від інших злочинів, оскільки він втілює у собі особливий умисел або *dolus specialis*. Спеціальний умисел злочину — це конкретний умисел, необхідний як складовий елемент злочину, який вимагає, щоб винний явно прагнув вчинити інкриміновану дію. Таким чином, особливий умисел у злочині геноциду полягає у «намірі знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку».

219. Вищезазначений підхід фактично було втілено МС ООН у справі Боснія проти Сербії, де суд постановив, що злочин геноциду вимагає від прокурора довести, що злочинець мав «додатковий умисел» поряд з елементами, які перелічені у статті 2 Конвенції. Відповідно до МС ООН:¹⁰⁴

187. Стаття 2 вимагає додаткового ментального елемента. Це вимагає встановлення «наміру знищити, повністю або частково, ... [захищену] групу як таку». Недостатньо встановити, наприклад, з точки зору пункту (а), що мало місце навмисне незаконне вбивство членів групи. Додатковий умисел також має бути встановлений і визначений дуже точно. Його часто називають особливим або конкретним наміром або *dolus specialis*; ... Недостатньо, щоб члени групи стали ціллю лише тому, що вони належать до цієї групи, тобто тому, що злочинець має дискримінаційні наміри. Потрібно щось більше. Дії, перелічені у статті 2, мають бути вчинені з наміром повністю або частково знищити групу як таку.

220. У справі Мувунї, на підставі попередньої практики, трибуналом також було зроблено ряд важливих узагальнень:¹⁰⁵

480. У справі Акаєсу Судова палата зазначила, що за відсутності зізнання або іншого визнання, за своєю суттю, важко встановити геноцидний намір обвинуваченого. Водночас вона зазначила, що Палата може зробити обґрунтований висновок про психіч-

¹⁰³ ICTR, The Prosecutor vs Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement, 2 September 1998. <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MS15217R0000619817.PDF>

¹⁰⁴ The Case concerning the application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs Serbia and Montenegro), Judgement, 26 February 2007. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>

¹⁰⁵ ICTR, The Prosecutor v. Tharcisse Muvunyi, Case No. ICTR-2000-55A-T, Judgment and Sentence, 12 September 2006. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd529d.html>

ний стан обвинуваченого на основі низки факторів. Таким чином, якщо неможливо надати прямі докази наміру злочинця вчинити геноцид, такий намір може впливати з навколишніх фактів та обставин. Намагаючись встановити умисел на вчинення геноциду, Палата може покладатися на різні фактори, включаючи загальний контекст, в якому було скоєно злочин, систематичні напади на жертв через їхню належність до захищеної групи, той факт, що злочинець міг нападати на ту саму групу під час вчинення інших злочинних діянь, масштаб і обсяг скоєних звірств, частота деструктивних і дискримінаційних дій, чи діяв злочинець на підставі приналежності жертви до захищеної групи і чи був умисел злочинця на повне або часткове знищення цієї групи як такої.

В. ОБҐРУНТУВАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

221. Отже, переходячи до обґрунтування суб'єктивної сторони, особливої та окремої уваги потребує доведення саме спеціального умислу (*dolus specialis*). Відповідно до вимог ст. 30 РС, яка присвячена суб'єктивній стороні, якщо не передбачено інше, особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, лише в тому випадку, якщо за ознаками складу злочину він учинений умисно та свідомо. Для цілей статті особа має умисел у тих випадках, коли стосовно діяння ця особа має намір вчинити таке діяння (а), або ж стосовно наслідку ця особа має намір спричинити цей наслідок або усвідомлює, що він настане за звичайного перебігу подій (б). При цьому «усвідомлення» означає розуміння того, що обставина існує або що наслідок настане за звичайного перебігу подій. «Усвідомлювати» і «свідомо» повинні тлумачитися відповідно.
222. На перших зустрічах президента РФ з уповноваженою з прав дитини (див. пункт 110) була дана чітка вказівка шукати шляхи вирішення «проблем», що виникають з депортованими українськими дітьми. Результатом цих дій щодо пошуку можливих варіантів стало прийняття 30 травня 2022 року Володимиром Путіним Указу, який дозволив спростити порядок набуття російського громадянства українським дітям. Зі змісту указу, такий порядок було спрощено саме для громадян так званих «ДНР», «ЛНР», й України (див. пункт 123). Хоча РФ самостійно й визнала незалежність самопроголошених республік перед початком повномасштабного вторгнення, ці дії за своєю природою не мають жодних юридичних наслідків. Таким чином, мова йде про спрощення набуття громадянства виключно українських дітей. Останнє є важливим для розуміння, оскільки інакше посадові особи РФ зможуть використовувати аргумент про законність своїх дій, оскільки окрема група дітей не є громадянами України, а дії щодо їх вивезення були узгоджені з місцевою владою так званих «республік». До речі, подібну тезу вже було застосовано Марією Львовою-Беловою в одному з інтерв'ю (див. пункт 162). Отже, в цілому не можна навести жодний аргумент, який полягав би у тому, що законодавство, яке дозволяє набуття російського громадянства українським дітям було прийнято президентом РФ несвідомо та випадково. Оскільки дія Указу розповсюджує свою дію виключно на українських дітей, це є вагомою ознакою конкретної політики, яка і полягає у завданні шкоди українській національній групі. Щодо наслідків своїх дій, то накладаючи загальний контекст повномасштабного вторгнення, Володимир Путін цілком усвідомлює, до яких наслідків здатне привести його рішення, та прагне їх настання.

223. На початку ми вказували (див. пункт 80), що міжнародними актами, зокрема Четвертою женецькою конвенцією, забороняється зміна громадянського статусу дитини. Говорячи про це у контексті російсько-української війни, можливо побачити, що РФ абсолютно нігілістично підійшла до дотримання норм міжнародного права, свідомо порушуючи їх. Одним з можливих варіантів, наприклад, могло бути подальше приймання евакуйованих дітей третьою країною. При цьому, з повною ідентифікацією всіх вивезених дітей. Однак, представники органів влади РФ свідомо обрали інший шлях, який полягає у наданні громадянства, тобто зміні громадянського статусу, приховуванні інформації щодо вивезених дітей тощо.
224. Окремим важливим аспектом в системі депортації українських дітей є їх якнайшвидше влаштування до системи російської системи освіти. При цьому, впровадження своєї системи освіти є також й елементом політики на окупованих територіях. Як вказувала уповноважена з прав дитини, відвідуючи один з окупованих регіонів: **«Мы должны перестроить их (примітка — дітей) на российскую систему, чтобы детям стали понятны новые возможности, которые перед ними открывает Российская Федерация»** (див. пункт 144). Щодо тих дітей, які протягом довгого часу знаходились у російських таборах відпочинку, то з наявних даних відомо, що ці діти в обов'язковому порядку відвідували навчання, що охоплювало як вивчення історії та культури, так і патріотичний вишкіл дітей, що включало проходження базової військової підготовки. Остання група осіб, які є дітьми сиротами або дітьми, позбавлених батьківського піклування, після їх депортації в максимальній мірі були залучені до навчання, оскільки після передачі до родин, вони почали відвідувати школу на постійній основі. Додатково не можна виключати і побутове виховання цих дітей у родинах. Показовими є відвідування патріотичних військових парків, та інших квазікультурних патріотичних майданчиків всиновленими дітьми (див. пункт 149). Таким чином, наразі можливо констатувати, що, по-перше, під час навчання діти опановують російську версію історії, культури та суспільства. Дітям нав'язується героїзація дій самої РФ щодо знищення та підкорення їх власної, рідної країни. По-друге, навчання дітей відбувається чужою від їх власної мови (при цьому спілкування їх рідною мовою виключається). Побудова такої системи освіти координується політичним керівництвом РФ. Ці дії є умисними та цілком свідомими. Щобільше, з наведених слів посадових осіб можливо зробити висновок, що мета цих дій — інтеграція дітей до Росії.
225. Прийняття Володимиром Путіним Указу щодо прискороного надання громадянства дозволило росіянам формально вирішити питання щодо передачі дітей безпосередньо до родин росіян. Якщо протягом певного часу депортовані діти знаходились в таборах відпочинку, санаторіях тощо, то після 30 травня 2022 року почався процес їх передання новим батькам. На цьому моменті попередньо потрібно вказати, що самі посадові особи у переважній кількості випадків використовують термін «опіка», а не «всиновлення». За сімейним кодексом РФ, на відміну від всиновлення, встановлення опіки й піклування постає як більш простий процес, оскільки не вимагається звернення до суду. Як зазначено в ст. 145 Сімейного кодексу РФ: «опека или попечительство устанавливаются над детьми, оставшимися без попечения родителей, в целях их содержания, воспитания и образования, а также для защиты их прав и интересов».¹⁰⁶ Також, якщо порівнювати з всиновленням, під час

¹⁰⁶ Семейный кодекс Российской Федерации. <https://docs.cntd.ru/document/9015517>

опіки й піклування прийомні родини набувають статус, який є наближений до батьківського, однак обсяг їх повноважень є меншим. Так чи інакше, фактично діти виховуються в родинах, тому в рамках цього подання це жодним чином не впливає на умисел осіб на вчинення геноциду. Як вказувала уповноважена з прав дитини: **«Самый приоритетный путь — это усыновление. Но мы понимаем, что оно займет более длительный период времени, а сейчас необходима временная опека для тех детей, у кого могут в дальнейшем появиться родственники, или для тех детей, у которых, скорее всего, на территории республики такой возможности может не появиться»** (див. пункт 117). Діти з окупованих територій через деякий час мають потрапити до федерального банку даних дітей сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. Наразі, як було вказано раніше, робота ведеться на локальному рівні, і це питання часу, коли перші діти з'являться в банку даних. З окремих прикладів відомо, що до українських дітей з боку працівників органів опіки й піклування РФ існує особливе ставлення, яке полягає у намаганні якомога швидше передати цих дітей з місць тимчасового перебування до родин (див. пункт 155). Отже, дії щодо передачі українських дітей до російських родин є ще одним елементом системи, який свідчить про наміри політичного керівництва не просто суто вивезти дітей з зони бойових дій, а й асимілювати їх шляхом безпосереднього виховання та проживання в родинах.

226. Передання дітей до родин також стало елементом пропаганди серед населення РФ. У відповідній частині ми аналізували п'ять короткометражних відео, в яких розповідалось про життя дітей у нових російських родинах (див. пункти 148–152). Дані матеріали було підготовлено Інститутом розвитку інтернету, засновником якого є, зокрема, міністерство науки і вищої освіти РФ. Таким чином, це може додатково свідчити про створення відповідних матеріалів за ініціативою та замовленням органів влади РФ. Крім того, сама уповноважена з прав дитини Марія Львова-Белова особисто всиновила українського хлопця Пилипа з Маріуполя (див. пункт 127), і застосовувала різні методи для пропагування свого вчинку. Звичайно, передача дитини до родини особи, яка займає високу політичну посаду, не можна тлумачити ніяк інакше, як рекламування цих дій.
227. Переходячи до висновків, слід ще раз наголосити, що підпункт 5 статті II (Конвенції про запобігання злочину геноциду) був прийнятий засновниками конвенції, оскільки вони відштовхувалися від тези, що примусова передача дітей у групу, де їм надаватиметься освіта, що буде відмінна від власної групи, і мали б нові звичаї, нову релігію і, ймовірно, нову мову, була на практиці еквівалентною до знищення групи, майбутнє якої залежало від примусово переміщеного покоління дітей. Російська Федерація, на чолі з Володимиром Путіним, цілком умисно та свідомо створила систему, яка полягає у масовому вивезенні українських дітей з території окупованої України. Ця система охоплює надання вивезеним українським дітям російської освіти, сповідування цими дітьми нових звичаїв та нових релігійних цінностей (в контексті російської православної церкви), а також спілкування цих дітей можливе тільки російською мовою, оскільки українська сприймається у їх новому середовищі як ворожа. Ніщо не свідчить, що вказані дії вчиняються випадково або ненавмисно. У контексті повномасштабного вторгнення до України, спеціальний умисел чітко проглядається в діях російських посадових осіб, і він полягає в меті завдати істотної шкоди українській національній групі, щоб досягти наслідку у вигляді її часткового або повного знищення.

С. ТВЕРДЖЕННЯ ПРО «ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ» В КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

228. Окремим важливим та дискусійним в контексті мотиву геноциду є так звана проблема «захисту інтересів дитини». Оскільки, як було зазначено на початку подання, п. Е ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та аналогічний п. Е ст. 6 РС жодного разу не був предметом розгляду міжнародних трибуналів або МКС, доречно зупинитись на цьому питанні більш детально.
229. На дану проблему свого часу звертав увагу Kurt Mundorff. Автор вказує, що сучасні дебати щодо примусового переміщення дітей часто зводяться до одного основного аргументу, а саме: передача здійснювалася з доброзичливими намірами, а отже, «за визначенням» не може становити злочин геноциду. Далі у відповідному розділі дослідник розкриває параметри геноцидного наміру, висувуючи тезу, що змішані наміри та доброзичливі мотиви в цілому не можуть «врятувати» осіб, які скоїли такі діяння. У висновках акцентується увага на тому, що більшість тих, хто планував й впроваджував програми примусового переміщення дітей, щиро й помилково вірили, що це відповідає «найкращим інтересам» дітей. Однак, це переконання не може виправдати акт геноциду. Доброзичливе ставлення до окремих осіб не повинно виправдовувати злочин проти групи в цілому. Конвенція про геноцид проводить чітку лінію, забороняючи п'ять дій, спрямованих на знищення групи, і не містить винятків, які вважаються корисними для окремих осіб групи. Більш важливо те, що в іншому випадку це дозволить суб'єктивним переконанням злочинця переважити саму злочинність. Це створить небезпечний прецедент, особливо в історичному контексті геноциду, коли злочинці часто вчиняли жажливі дії в гонитві за тим, що вони вважали вищим благом.¹⁰⁷
230. Російські посадові особи неодноразово в контексті депортації українських дітей використовували твердження про «інтереси дитини». Так, на першій зустрічі президента РФ з уповноваженою Марією Львовою-Беловою, що була присвячена питанню українських дітей, російський очільник чітко вказав, що не час думати про «бюрократичні» деталі, час думати про інтереси дитини (див. пункт 110). Тим самим Володимир Путін фактично нівелював необхідність дотримання міжнародних норм, давши початок пошуку механізмів незаконного всиновлення українських дітей. Іншим прикладом може слугувати коментар самої уповноваженої РФ з прав дитини Марії Львової-Белової на одній з пресконференцій. Так, вона сказала, що коли до неї звернулась Ірина Верещук (примітка — Віцепрем'єр-міністр; Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України) з вимогою повернути примусово вивезених дітей, то уповноважена виходячи «з інтересів дитини» їй відмовила.¹⁰⁸ На одному з засідань штабів щодо синхронізації законодавства Росії та так званих «ЛНР» та «ДНР» з питань сімейного влаштування дітей-сиріт, начальник управління з питань громадянства ГУВМ МВД Росії Микола Євдокимов наголосив, що **«Министерство внутренних дел, реализует свои полномочия по приему гражданства России, в том числе детей,**

¹⁰⁷ Taking 2(E) seriously: forcible child transfers and the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide Mundorff, Kurt. <https://open.library.ubc.ca/soa/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0077727>

¹⁰⁸ Детский омбудсмен Мария Львова-Белова на пресс-брифинге в Общественной палате рассказала об украинских детях, об их адаптации к российской действительности и осознанном выборе в пользу РФ. <https://t.me/malvovabelova/605>

*оставшихся без попечения родителей, всегда исходит в первую очередь из интересов ребенка».*¹⁰⁹

231. Отже, як можемо побачити, посадові особи Російської Федерації досить активно використовують тезу щодо «захисту інтересів дитини». В контексті доведення геноциду в Україні, такі твердження слід оцінювати критично, оскільки наявний умисел на знищення самої української національної групи в цілому. Хоча безпека дітей дійсно може бути підставою для тимчасового їх вивезення з зони активних бойових дій, їх подальша паспортизація та передача до родин, їх ідеологічне перевиховання та навчання в російських школах жодним чином не може виправдовуватись захистом їх інтересів, радше потрібно казати про задоволення інтересів політично керівництва РФ.
232. На цьому етапі також важливо ще раз нагадати, що коли йдеться про примусове переміщення, «слово «примусове» не слід тлумачити в обмежувальному сенсі, наприклад, як таке, що обмежується застосуванням фізичної сили. Воно може включати загрозу застосування сили або примусу, наприклад, викликаного страхом перед насильством, примусом, затриманням, психологічним пригніченням або зловживанням владою щодо такої особи чи осіб або іншої особи, або шляхом використання обстановки примусу. Важливим елементом є те, що переміщення має бути недобровільним за своїм характером, коли відповідні особи не мали реального вибору».¹¹⁰

¹⁰⁹ Состоялись первые заседания Штабов по синхронизации законодательства России, ЛНР и ДНР в вопросах семейного устройства детей-сирот.
<http://deti.gov.ru/articles/news/sostoyalis-pervye-zasedaniya-shtabov-po-sinhronizacii-zakonodatelstva-rossii-lnr-i-dnr-v-voprosah-semejnego-ustrojstva-detej-sirot>

¹¹⁰ Prosecutor v. Milorad Krnojelac, Case No. IT-97-25-T, Judgement (TC), 15 March 2002, para. 475.
<https://www.icty.org/x/cases/krnjelac/tjug/en/krn-tj020315e.pdf>

X. КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ

A. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

233. Даний елемент є спільним для всіх форм геноциду, що закріплені в Римському статуті. Його також називають контекстуальним елементом. Як було зазначено в рішенні МКС по справі Омара аль-Башира:¹¹¹

123. Більшість також зазначає, що відповідно до цього контекстуального елемента, передбаченого в Елементах злочинів, поведінка, за яку підозрюваний нібито відповідає, повинна мати місце в контексті явної моделі подібної поведінки, спрямованої проти цільової групи або повинна була мати такий характер, що сам по собі міг призвести до повного або часткового знищення цільової групи.

124. На думку більшості, згідно з цим контекстуальним елементом злочин геноциду є закінченим лише тоді, коли відповідна поведінка становить конкретну загрозу існуванню цільової групи або її частини. Іншими словами, захист, запропонований кримінально-правовою нормою, що визначає злочин геноциду як *ultima ratio* механізм збереження найвищих цінностей міжнародного співтовариства спрацьовує лише тоді, коли загроза існуванню цільової групи або її частині стає конкретною і реальною, а не просто прихованою або гіпотетичною.

234. Перед «накладенням» усіх зібраних даних на даний елемент, слід підійти більш змістовно до його осмислення. Зауважимо, що окремо ставиться під сумнів наявність цього елемента в Конвенції про запобігання злочину геноциду. Як з цього приводу було зазначено в рамках Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, у справі Радіслава Крстіча:¹¹²

223. Злочин винищення, як злочин проти людяності, потребує доказів того, що заборонене діяння було частиною широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення та що злочинець знав про цей зв'язок. Ці дві вимоги відсутні в правових елементах геноциду. Хоча свідома участь злочинця в організованому чи широкомасштабному нападі на цивільних осіб може підтверджувати висновок про наміри геноциду, це залишається лише доказовою основою, на основі якої особа, яка встановлює факти, може зробити такий висновок. Злочин геноциду, як визначено в Статуті та міжнародному звичаєвому праві, не потребує доказів того, що виконавець геноциду брав участь у широкомасштабному та систематичному нападі на цивільне населення.

224. Розмірковуючи інакше, Судова палата спиралася на визначення геноциду в елементах злочинів, прийнятих МКС. Це визначення, як заявила Судова палата, «чітко вказує на те, що геноцид вимагає, щоб «діяння мало місце в контексті явної моделі подібної поведінки»». Покладення Судової палати на таке визначення геноциду, надане в Елементах злочинів МКС, є недоречним. Як уже пояснювалося, вимога про те, щоб заборонена поведінка була частиною широкомасштабних чи систематичних

¹¹¹ Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-3 04, March 2009. <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/05-01/09-3>

¹¹² ICTFY: Prosecutor v. Radislav Krstic, Judgement, Case No. IT-98-33-A, 19 April 2004. <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/>

нападів, не міститься в Конвенції про геноцид і не передбачена міжнародним звичаєвим правом. Оскільки визначення, що наведене в Елементах злочинів, не відтворює звичаєве право, яке існувало у той час, коли Крстіч скоїв свої злочини, його не можна використовувати для підтвердження висновку Судової палати.

235. Певним чином цього питання в рамках трибуналу щодо Югославії торкалась і Судова палата у справі щодо Радована Караджича та Радко Младича:¹¹³

У всіх випадках обвинувачення вважає, що в інтересах міжнародного правосуддя геноцид не слід розмивати або тлумачити його дуже широко. Дійсно, воно повинно бути зарезервовано лише для актів виняткової тяжкості та масштабу, які шокують сумління людства і які, насамперед, виправдовують назву геноциду як «найтяжчого злочину» (page 25, p. 10–15).

236. Окрім того, постає цікавим зауваження Судової палати щодо змісту пункту «е», зроблені під час трибуналу щодо Руанди:¹¹⁴

Палата вважає, що положення статті 2(2)(e) Статуту про насильницьке переміщення дітей з однієї групи до іншої спрямовані на покарання не лише за будь-який безпосередній акт насильницького фізичного переміщення, але й за будь-який акт погрози або травмування, що може призвести до насильницького переміщення.

237. Свого часу цю проблему освітлював Клаус Кресс. Коментуючи справу Басада Аль-Башира та аналізуючи відповідну практику інших трибуналів, він вказує, що у цілому слід погодитись, що намір має бути реалістичним і розумітися як такий, що вимагає більше, ніж просто марну надію одного виконавця злочину на ґрунті ненависті знищити повністю або частково відповідну групу. На основі такої реалістичної концепції наміру, яка повністю сумісна з формулюванням юридичного терміну, можливе послідовне пояснення останнього елемента наступним чином: окремий злочинець діятиме з реалістичним наміром знищити повністю або часткового цільову групу, якщо його поведінка сама по собі здатна реалізувати це знищення. Однак майже у всіх випадках це буде не так. Отже, для всіх практичних цілей реалістичний умисел злочинця вимагає, щоб його поведінка мала місце «в контексті явної моделі подібної поведінки, спрямованої проти цієї групи». Згідно з цим підходом, останній елемент становить об'єктивну точку відліку геноцидного наміру. Існує лише тонкий аналітичний нюанс між цією концепцією геноцидного наміру та широко поширеною судовою практикою розглядати геноцидну кампанію як «лише доказову базу, з якої той, хто шукає факти, може зробити висновок» про існування геноцидного наміру.¹¹⁵

¹¹³ ICTFY: The Prosecutor of the Tribunal v. Radovan Karadzic and Ratko Mladic, Case No. IT-95-5-R61, Judgement, 27 June 1996. <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/960627it.htm>

¹¹⁴ Prosecutor v. Alfred Musema, Case No. ICTR-96-13-T, Judgement (TC), 27 January 2000, para. 159; Prosecutor v. George Rutaganda, Case No. ICTR-97-20-T, Judgement (TC), 6 December 1999, ICTR, para. 54; Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement (TC), 2 September 1998, para. 509. <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-13/MS21028R0000532581.PDF>; <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-03/MS17327R0000620654.PDF>; <https://www.refworld.org/cases,ICTR,40278fbb4.html>

¹¹⁵ Claus Kreß, “The Crime of Genocide and Contextual Elements: A Comment on the ICC Pre-Trial Chamber’s Decision in the Al Bashir Case”, *The Journal of International Criminal Justice*, 2009. <https://www.legal-tools.org/doc/ec3f98/pdf/>

238. Маючи справу з вимогою щодо наміру у рішенні по справі аль-Башира, Палата обирає підхід, який дуже близький до концепції реалістичного наміру. Палата проводить різницю між тим, що вона називає «геноцидним наміром уряду Судану» та геноцидним наміром аль-Башира, і здається, дотримується думки, що не може бути індивідуального наміру без колективного наміру. Якщо «урядовий намір» перекласти на «план проведення кампанії геноциду», то стає зрозуміло, що Палата вважає, що загальний план геноциду є об'єктивною точкою відліку для (реалістичного) наміру аль-Башира. Виходячи з такої концепції геноцидного наміру, окрема розумова вимога щодо елемента об'єктивних обставин є зайвою. Таким чином, Палата пройшла половину шляху до прийняття концепції реалістичного наміру, і пропонується, щоб вона повністю підтримала цю ідею, коли з'явиться наступна можливість.¹¹⁶
239. З одного боку, Палата, як видається, встановлює занадто високий поріг для вчинення злочину геноциду. Вона тлумачить останній загальний елемент таким чином, що злочин геноциду є закінченим лише тоді, коли «загроза існуванню цільової групи або її частини стає конкретною та реальною, а не просто прихованою чи гіпотетичною». Точне розуміння Палатою «конкретної загрози» не зовсім зрозуміле, але існує ризик, що цей термін буде розумітися як такий, що створює надто значну перешкоду, яку неможливо подолати.¹¹⁷
240. Як слушно зауважує суддя Аніта Ушацька у своїй окремій думці по справі аль-Башира, передумова «конкретної загрози» наближається до «вимоги, заснованої на результатах», тобто вимоги, коли кампанія геноциду просунулася до точки, коли фактичне знищення може статися. Інакше кажучи незабаром вже буде результат. Жодне з перерахованих вище міркувань не вимагає запровадження настільки суворого порогу, і те саме стосується попередньої практики. На відміну від того, що, здається, вважає Палата, останній (загальний) елемент також не вимагає виникнення настільки небезпечної ситуації. За другою альтернативою цього Елемента достатньо, щоб відповідна поведінка могла спричинити руйнівний результат.¹¹⁸
241. Відповідно, для першої альтернативи також має бути достатньо того, що кампанія геноциду за своєю природою здатна призвести до запланованого знищення. Таке тлумачення підтверджується тим фактом, що у вступі до елементів злочину геноциду підкреслюється, що термін «в контексті» включатиме початкові дії моделі, що формується. Це означає, що злочин геноциду завершується початковим актом кампанії геноциду. Однак на даний момент часу загроза цільовій групі як такій або значній її частині ще не буде конкретною. Звідси випливає, що для типового випадку геноциду в якості об'єктивної точки відліку для наміру злочинця не повинно вимагатися більше, ніж існування реалістичної колективної мети знищити цільову групу повністю або частково. Суд має роз'яснити це питання наступного разу.¹¹⁹

В. ОБҐРУНТУВАННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТУ

242. В рамках розкриття останнього елемента нам слід відповісти на наступне питання: чи є загроза існуванню українській національній групі або її частині внаслідок примусового переміщення українських дітей конкретною і реальною, а не просто прихова-

¹¹⁶ Там само, дивіться примітку 115.

¹¹⁷ Там само, дивіться примітку 115.

¹¹⁸ Там само, дивіться примітку 115.

¹¹⁹ Там само, дивіться примітку 115.

- ною або гіпотетичною? При цьому, ми цілком погоджуємось з позицією, що вимогу конкретності не потрібно розуміти як таку, що вимагає безпосередньо фактичного результату, який би полягав у знищенні (повному або частковому) захищеної групи. Тому, ми маємо вказати, чи здатна така поведінка за своєю природою призвести до результатів часткового або повного знищення й руйнівного результату, та чи наявна реалістична колективна мета знищити українську національну групу.
243. Потрібно також враховувати, що, оскільки в рамках цього подання ми обґрунтовуємо злочин геноциду, який полягає у примусовому переміщенні дітей відповідної групи до іншої, це певним чином ускладнює процес доведення контекстуального елемента. Аналізуючи у попередньому підрозділі досвід трибуналів, предметом їх розгляду були діяння, які самі по собі полягали у прямому фізичному знищенні відповідної групи. У нашому випадку наявна певна специфіка, і мова йде про настання наслідків у вигляді часткового або повного знищення національної групи у відносно далекому майбутньому, водночас певна частина групи може залишатись у безпечному стані. Інакше кажучи, наслідки мають перспективний характер.
244. Станом на момент написання цього подання відповідно до українського порталу «Діти війни», 19 546 дітей було депортовано до РФ, і ця кількість регулярно збільшується. У цей перелік входять ті діти, інформацію щодо яких вдалось підтвердити. Відповідно до примітки на порталі, з відкритих джерел, озвучених Росією, було депортовано 744 тис. дітей.¹²⁰ Так чи інакше, реальні цифри є значно більшими, ніж 19 тисяч, оскільки ідентифікувати всіх дітей не є можливим. Процес пошуку ускладнює російська паспортизація дітей, з їх подальшою передачею до родин, а також той факт, що в окремих ситуаціях, ймовірно, дітям змінюють ім'я (див. пункт 154). Кількість дітей є важливим показником широкомасштабності вчинюваних дій.
245. Щодо наявності колективної мети слід ще раз вказати, що дії РФ щодо примусового вивезення українських дітей становлять цілу систему, яка передбачає взаємодію на багатьох рівнях. На найвищому політичному рівні президент Володимир Путін прийняв Указ, який дозволяє видачу у прискореному режимі російських паспортів українським дітям. На нижчих рівнях налагоджено взаємодію між керівництвом псевдореспублік «Л/ДНР», адміністраціями інших окупованих територій України (Запорізької та Херсонської областей) з представниками Росії. Тобто, затверджена на найвищому політичному рівні політика геноциду була прийнята іншими посадовими особами та виконавцями. Щобільше, задіяні до процесу особи вважають свої дії «вищим благом».
246. Хоча, як було зазначено, з контекстуального елемента не впливає обов'язок довести злочин геноциду виключно у випадку «наближення» до настання результатів, розглядаючи депортацію українських дітей у контексті широкомасштабного вторгнення РФ до України, такі дії вже зараз змушують поставити питання про створення реальної загрозливої ситуації, у якій опинилась українська національна група. Внаслідок повномасштабної війни, значна кількість населення України була залучена в рамках проведення заходів мобілізації до воєнних дій. Хоча дані щодо кількості загиблих наразі є засекреченою інформацією, не складно припустити, що через інтенсивність бойових дій такі втрати вже станом на сьогодні становлять істотну кількість. Також варто враховувати жертви серед цивільного населення. Додатково доречно вказати про демографічну ситуацію, яка склалась в Україні. За даними Державної

¹²⁰ Портал «Діти війни». <https://childrenofwar.gov.ua/>

служби статистики України, протягом усіх років незалежності України (інформація за 1991–2021 рік включно) був наявний негативний природний приріст населення. Середня народжуваність за ці роки склала 443 тисячі, а середня смертність населення — 702 тисячі.¹²¹ Отже, масова депортація українських дітей вже станом на сьогодні дозволяє казати про те, що ці дії за своєю природою здатні призвести до результатів часткового знищення української національної групи.

247. Таким чином, сукупність обставин свідчить про наявність істотної загрози фізичного існування української національної групи внаслідок примусового переміщення українських дітей, і ця загроза цілком є конкретною і реальною, а не просто прихованою або гіпотетичною. Внаслідок вилучення цих дітей з групи, надання їм російського громадянства, їх фактичного всиновлення та перевиховання, більшість з них втрачає будь-який правовий та культурний зв'язок з Україною. Це своєю чергою означає, що вони не зроблять свій внесок у розвиток групи, а сама група зазнає істотних втрат у майбутньому.

¹²¹ Демографічний щорічник 2021. Державна служба статистики України.
http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf

ХІ. ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ДІТЕЙ, ЯКИХ БУЛО ПОВЕРНУТО

248. Як вдалось встановити, примусове вивезення дітей за загальним правилом передбачає декілька етапів, які у загальних рисах зводяться до: 1) вивезення (перевезення) дітей на територію Російської Федерації; 2) влаштування у пункти тимчасового тримання (санаторії, дитбудинки та інші заклади); 3) надання громадянства у прискореному режимі; 4) передача дітей до російських родин. Втім, деяких дітей завдяки неймовірним зусиллям вдається повернути. Як ми побачимо далі, зазвичай це є можливим, якщо дитині ще не було надано російське громадянство та дитину не було передано до прийомної родини.
249. Ми вже наводили деякі з історій в частині, присвяченій об'єктивній стороні (див. пункт 141), однак в мережі можна знайти й деякі інші приклади. Так, під час проведення Всесвітнього економічного форуму у Давосі неповнолітній житель Маріуполя Олександр Радчук розповів свою історію. У березні 2022 року російські військовослужбовці вивезли 12-річного Олександра та його маму Сніжану з Маріуполя та направили до так званого фільтраційного табору. Під час фільтрації родину розділили. Тоді Олександр бачив свою маму востаннє. Росіяни не дозволяли дитині зателефонувати рідним і розповідали, що Олександра всиновить нова родина у Росії. Проте хлопцю вдалось зв'язатися з бабусею й уникнути депортації. Як розповіла його бабуся, російські представники соціального захисту намагалися відмовити її від наміру повернути онука. Вони казали, що це буде непросто: мовляв, потрібно буде зібрати чимало документів, пройти бюрократичні процедури.¹²²
250. Іншим прикладом може бути історія 16-річного хлопця Давида, який також до початку війни проживав у Маріуполі. Давиду вдалось виїхати з міста завдяки допомозі жінки, яка на блокпостах називалася його опікуном. Коли автобус з Маріуполя доїхав до кінцевої точки в західній частині Росії, місцева влада відібрала у Давида паспорт, після чого його відвезли до дитбудинку і сказали, що він залишиться там до настання повноліття. На початку жовтня хлопець випадково дізнався, що він може залишити дитячий будинок за письмовою згодою матері (яка залишилась у Маріуполі), про що співробітники йому відразу не сказали. Допомогти Давиду зголосилися російські волонтери, що привезли йому телефон. Щоправда, на те, щоб умовити його матір у Маріуполі сходити до нотаріуса за дозволом, пішло кілька тижнів. Давид протягом тижня переїжджав від волонтера до волонтера, доки нарешті не опинився у Києві.¹²³
251. За даними українського фонду «Save Ukraine», українських дітей вдається повертати невеликими групами до України. Як приклад, у лютому 2023 року до України вдалось повернути 16 дітей, які були депортовані до РФ.¹²⁴ У публікації від 7 березня 2023 року вказується про повернення 44 дітей з РФ до України.¹²⁵ Згодом у березні вда-

¹²² Прямая трансляция з Відкриття та Дискусійної програми проекту Ukraine is You (День 1). <https://www.youtube.com/watch?v=ARC8ln2VeIE>

¹²³ I saw it was over: the boy who tried to escape war in Ukraine via Russia. <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/05/boy-who-tried-to-escape-war-in-ukraine-via-russia>

¹²⁴ Ми повернули ще 16 дітей, які були депортовані на території росії! <https://saveukraineua.org/tpost/6cr0jvdke1-mi-povernuli-sche-16-dtei-yak-buli-depor>

¹²⁵ Команді Save Ukraine вдалось повернути з ворожого полону 44 дитини. <https://saveukraineua.org/tpost/83p6efknr1-komand-save-ukraine-vdalosya-povernuti-z>

лось повернути ще 17 українських дітей, яких Росія депортувала на свою територію.¹²⁶ У квітні 2023 року до України повернулася 31 депортована дитина.¹²⁷

252. Враховуючи наведені вище обставини, варто наголосити, що в рамках цього подання ці діти не можуть бути враховані для кваліфікації геноциду у кількісному значенні. Інакше кажучи, при поверненні цих дітей до території України (або їх родин), ми не включаємо цих дітей до загальної кількості депортованих дітей. Але, ці діти є свідками подій, які відбувались під час їх знаходження на території РФ, що було включено нами у відповідних пунктах цього подання.
253. Однак, по-перше, ми маємо наголосити, що примусово вивезенні діти, з іншого боку, не обмежуються лише тими з них, які є сиротами або позбавленні батьківського піклування. До цієї групи також входять й ті діти, яких фізично розлучили під час проходження їх батьками або особами, які їх супроводжували, фільтраційних заходів, однак за умови, що їх не було повернено. Або діти, яких було вивезено до дитячих таборів відпочинку. По-друге, кількість повернутих дітей відносно усіх депортованих станом на момент подачі цього подання становить незначний відсоток, а тому в цілому це жодним чином не впливає на загальну ситуацію щодо депортації.

¹²⁶ Втомлені дорогою й тривалим стресом.
<https://saveukraineua.org/tpost/mly82onks1-vtomlen-dorogoyu-i-trivalim-stresom>

¹²⁷ Вдалося повернути з росії ще 31 українську дитину.
<https://saveukraineua.org/tpost/3sex6rgpk1-vdalosya-povernuti-z-ros-sche-31-ukransk>

XII. ІНДИВІДУАЛЬНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

254. Система депортації українських дітей за своїм змістом становить взаємодію десятків людей різного рівня повноважень. В цьому розділі ми хочемо зосередити увагу на посадових особах, які займають вищі політичні посади в цій системі, та оглядово навести дані, за що вони відповідають.
255. Володимир Володимирович Путін — як президент РФ, він є головною відповідальною особою за дії щодо депортації українських дітей. Приймаючи Указ від 30 травня 2022 року, остаточно та на найвищому політичному рівні затвердив політику примусової депортації (див. пункт 123).
256. Марія Олексіївна Львова-Белова — уповноважена при президентові РФ з прав дитини, є другою особою після Володимира Путіна, яка відповідальна за організацію безпосередніх дій з приводу депортації українських дітей. Саме за її головуванням відбувається координація дій з ватажками невизнаних республік, а сама уповноважена для рекламування передачі дітей до родин особисто всиновила українського хлопця.
257. Денис Володимирович Пушилін — голова невизнаної «ДНР», є відповідальним за організацію депортації дітей з території Донецької області, яка непідконтрольна Україні. На регулярній основі має офіційні зустрічі з Марією Львовою-Беловою, предметом яких є обговорення процесу переміщення дітей з окупованого регіону.
258. Елеонора Михайлівна Федоренко — радник голови невизнаної «ДНР» з прав дитини. 10 березня 2022 року брала участь в підписанні протоколу про наміри з РФ щодо дітей (див. пункт 111). Відповідальна за організацію депортації дітей з Донецької області на локальному рівні.
259. Леонід Іванович Пасічник — голова невизнаної «ЛНР», є відповідальним за організацію депортації дітей з території Луганської області, яка непідконтрольна Україні. Мав численні зустрічі з уповноваженою Марією Львовою-Беловою, які стосувались організації депортації українських дітей до території РФ.
260. Юлія Іванівна Назаренко — уповноважена невизнаної «ЛНР» з прав дитини. 10 березня 2022 року брала участь в підписанні протоколу про наміри з РФ щодо дітей (див. пункт 111). Відповідальна за організацію депортації дітей з Луганської області на локальному рівні.
261. Андрій Юрійович Воробйов — губернатор Московської області. Активно сприяє уповноваженій Львовій-Беловій в організації процесу передачі дітей до російських родин, а також їх розміщення в тимчасових пунктах тримання в Московській області. Саме з рук Андрія Воробйова українські діти отримали перші російські паспорти, видані в прискореному порядку (див. пункт 126).
262. Олександр Іванович Бастрикін — голова Слідчого комітету Російської Федерації. Під його головуванням відбувається підготовка українських дітей в спеціальних навчальних закладах Слідчого комітету РФ, що включає опанування російської версії історії та загальне патріотичне виховання (див. пункт 164).

XIII. КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ

263. МКС діє на основі принципу компліментарності, який означає, що його юрисдикція активується тільки коли національні органи влади не бажають або неспроможні покарати за злочини, які потрапляють до юрисдикції МКС. Відповідно до статей 53(1)(b) та 17(1)(a)-(c) Римського статуту, оцінка компліментарності стосується того, чи мали або мають місце справжні розслідування та кримінальні переслідування у відповідній державі стосовно справи або справ, вказаних прокуратурою.
264. Як викладено Апеляційною палатою, оцінка компліментарності є перевіркою, що складається з двох аспектів. Першою частиною є перевірка того, чи існують або існували будь-які відповідні національні розслідування або кримінальні переслідування. Відсутність національних проваджень, тобто національна бездіяльність, є достатньою для того, щоб зробити справу прийнятною для МКС. Якщо відповідь на першу частину перевірки є ствердною, Суд оцінює небажання та неспроможність, викладені у статті 17 Римського статуту.¹²⁸
265. Відповідно до статті 17(3) Римського статуту, для визначення нездатності в конкретній справі Суд має розглянути, чи неспроможна держава через повний або значний колапс або нездатність національної судової системи забезпечити присутність обвинуваченого або отримати необхідні докази та свідчення, або іншим чином неспроможна провести розслідування. Більш детальне пояснення щодо того, що складає «нездатність» у розумінні Римського статуту, наводиться у Керівному документі про попередні розслідування (2013).
266. Незважаючи на те, що деякі національні провадження тривають стосовно окремих злочинів, скоєних у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, ми вважаємо, що Україна не може розслідувати та переслідувати злочин геноциду в Україні.

¹²⁸ ICC: The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Case No. ICC-01/04-01/07 OA 8, 25 September 2009.
https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2009_06998.PDF

XIV. НЕЗДАТНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ РОЗСЛІДУВАТИ АБО ПЕРЕСЛІДУВАТИ ЗЛОЧИНИ

267. Одним з головних чинників, які заважають здатності національних органів влади України розслідувати та переслідувати злочин геноциду, який вчиняється в контексті повномасштабної війни РФ проти України, є фактичне скоєння цього діяння найвищим політичним керівництвом РФ, зокрема президентом Володимиром Путіним. Хоча до процесу депортації українських дітей, як вдалось встановити, залучена і значна кількість інших осіб, які займають різні рівні посад, вони є виконавцями, а не організаторами цього злочину. Отже, через це органи державної влади України не мають реальної можливості розслідувати, а найголовніше ефективно переслідувати найвище політичне керівництво РФ, яке вчиняє злочин геноциду.
268. Іншим значним чинником, який заважає здатності органів влади України розслідувати та переслідувати злочин геноциду, є вчинення цього злочину на окупованих РФ територіях (Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська області). Це своєю чергою дозволяє РФ безперешкодно депортувати українських дітей з цих територій, що не дає можливості Україні проводити ефективно та реальне досудове розслідування, зокрема фіксувати такі випадки, допитувати підозрюваних (потенційних виконавців) та/або свідків, збирати інші необхідні докази.
269. Хоча стаття 442 Кримінального кодексу України й містить склад злочину і передбачає відповідальність за злочин геноциду, зокрема насильницьку передачу дітей з однієї групи в іншу, ухвалення вироку українським судом жодним чином не зможе вплинути на дії найвищих посадових осіб РФ та змусити їх припинити ці дії в Україні.
270. Слід також зазначити, що жодна інша держава, включаючи РФ, не здійснює ефективного переслідування осіб, згаданих у цьому документі (див. пункти 254–262), за дії, що становлять склад злочину геноциду проти української національної групи, що полягає у примусовій передачі дітей.
271. Таким чином, єдиним способом притягнути винних до відповідальності та припинити дії, які спрямовані на знищення української національної групи, є залучення МКС до розслідування цих дій. МКС має всі можливості для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності винних у скоєнні злочину геноциду в Україні.

XV. ІНТЕРЕСИ ПРАВОСУДДЯ

272. Інтереси правосуддя відповідно до статті 53(1)(с) є потенційно компенсуючим критерієм, який може надати Прокурору МКС підстави не продовжувати розгляд. Прокурор не зобов'язаний встановлювати, що розслідування служить інтересам правосуддя. Натомість Офіс Прокурора «продовжить розгляд, якщо не будуть встановлені конкретні обставини, які надають значні підстави вважати, що розслідування на той час не служило інтересам правосуддя».¹²⁹ В дійсності, існує сильна презумпція на користь критерію інтересів правосуддя, якщо критерії юрисдикції та прийнятності були дотримані.
273. Беручи до уваги тяжкість злочину, наведеного у цьому поданні, та його вплив на населення України (українську національну групу) у вигляді прямої загрози можливості його існування у майбутньому, ніщо не вказує, що розслідування не буде служити інтересам правосуддя.

¹²⁹ Policy Paper on Preliminary Examinations», МКС, листопад 2013, para. 67.
https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/otp-policy_paper_preliminary_examinations_2013-eng.pdf

XVI. ВИСНОВКИ

274. Ми стверджуємо, що існують усі підстави для перекваліфікації розпочатого розслідування щодо депортації українських дітей Росією зі статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) на п. Е ст. 6 Римського Статуту. Ми закликаємо Офіс Прокурора МКС якомога швидше попередньо кваліфікувати дії Росії саме як геноцид, оскільки такі дії становлять істотну загрозу існуванню української національної групи.

Інформаційне видання

Микола Комаровський

**НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕРЕДАЧА ДІТЕЙ
З УКРАЇНИ ДО РОСІЇ:
ГЕНОЦИД ПОДАННЯ ДО ОФІСУ ПРОКУРОРА
МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ**

Відповідальний за випуск та редактор
Євгеній Захаров

Підписано до друку 28.11.2023
Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. 7,20. Наклад — 100 прим.

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
khp.org та library.khp.org

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»
61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com
publisher@khp.org